

1980|3

MEGJELENTÉS
1980. MÁRCIUS

**Gyermekek
hátrányos és előnyös
helyzetben**

**Beszélgetés
a párválasztásról
és a házasságról**

Hazárdjáték

**Horváth Lajos, Petrőczy Éva,
Veres János és Zonda Tamás
versei,
Laczkó Pál prózai írása**

**A tárgyyszerű és tárgyilagos
Madách-életrajzért**

**Még egyszer
Móricz Zsigmond
szlovákiai kapcsolatairól**

PALŐCFÖLD

„Ki kire van hatással az iskolában? A jó gyerek a rosszra, vagy a rossz a jóra? Ezt igyekszem a következő hetekben kutatni. Mielőtt azonban kérdeznék, az a gyanúm támad, magam sem vagyok tisztában a fogalommal. A rosszaságot már-már tudom. De ki a jó gyerek?”

(Siklós László: A jó és rossz gyerekek hátrányban/előnyben.)

„... itt is, amott is elhangzik, hogy bizony szükség volna egy kritikai kiadásra Madách Imre műveiből. Bizony szükség volna! Hiszen, ha csupán a Tragédiát tekintjük, már az magában is, de ma már Madáchnak több más drámája is élő, s elevenen ható, időszzerű vitákra alkalmat adó irodalmi és színpadi anyag, s már pusztá értelmezéséhez is, de az életmű egyéb, rejtett kincseinek feltáráshoz is szükség volna a kritikai kiadásra (talán inkább mint jó néhány, sokkal kevésbé elevenen ható klasszikusunkéra...)”

(Radó György: Tárgyszerű és tárgyilagos Madách-életrajzért.)

„... amikor arra alkalom, lehetőség adódott, úgy jött hozzánk, közénk, mintha a második hazájába jönne ... ilyesmit, ilyen gazdag helyi ismeretet és természetes otthonérzést egyetlen olyan magyarországi írónál sem lehet megállapítani, aki 1918 után aktívan kapcsolatba került velünk.”

(Turczel Lajos: Még egyszer Móricz Zsigmond szlovákiai kapcsolatairól.)

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A III. salgótarjáni munkás kulturális hetek keretében több Palócföld-ankétra került sor Salgótarjában. Az ankétokon szerkesztőségünk munkatársai közül Végh Miklós főszerkesztő, Pál József olvasószerkesztő, Kojnok Nándor rovatvezető, valamint lapunk több rendszeres szerzője — Bódi Tóth Elemér, Karácsondi Imre, Kelemen Gábor, Laczkó Pál, M. Szabó Gyula, Onagy Zoltán, Szepesi József — találkoztak az olvasókkal: április 14-én a 2. sz. Volánnál április 16-án az Öblösüveggyár Kossuth Művelődési Házában, április 18-án a BRG salgótarjáni gyáregységében, április 21-én a 211. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben, április 22-én a VEGYÉPSZER salgótarjáni gyáregységénél.

*

Április 15-én a Salgótarjáni Kohászati Üzemek hideghengerműjében — a József Attila nevét viselő szocialista brigádok felkérésére — szerkesztőségünk ünnepi megemlékezést tartott a költő születésének 75. évfordulója alkalmából.

*

Április 22-én a Palócföld és a TIT szervezésében a Kritika című folyóirat ankétjára került sor a TIT salgótarjáni székházának klubjában. Vendégeink voltak: Hajdú Ráfis Gábor főszerkesztő helyettes, P. Szücs Julianna műkritikus és Hajnal Kornél képszerkesztő. Az ankét házigazdája Végh Miklós, a Palócföld főszerkesztője volt.

*

Április 23-án szerkesztőségünk vendégei voltak Fábrián Zoltán, a Magyar Írók Szövetségének titkára, Szöllösi Zoltán, a FIJAK (Fiatal Írók József Attila Köre) titkára és Karol Wlachovsky, a Tatran Könyvkiadó (Pozsony) helyettes irodalmi vezetője és világirodalmi főszerkesztője.

Helyreigazítás

Sajnálattal közöljük olvasóinkkal, hogy az ez évi 1. számunkban megjelent Utak a hiánytól a bizonyosság felé című írásba (szerzője Mátyóki Endre) — szerkesztőségünk hibáján kívül — több pontatlanság csúszott. A szerző helyreigazítási kérelmének helyt adva, közöljük az alábbiakat:

— Az első bekezdés utolsó mondata eredetileg így hangzott: „És a magyar irodalom soha sem volt kevésbé ideologikus, mint éppen a hetvenes években.”

A 24. oldal harmadik harmadában a szövegkihagyás előtti mondat értelem szerűen így szült: „...s ritka kivételnek hat Kurucz Gyula Mákszeri hölgye és Esterházy Péter Fancsikó és Pintája, s feltűnést kelt Marosi Gyula Pikulás ifjúja...”

— Ugyanezen oldal alján Marosi Egyezkedő című elbeszéléssel kapcsolatban nyilvánvalóan az eszmény, s nem az esemény hiányáról van szó.

— A 25. oldal első kolumnájának középső ciklusában levő állítás eredetileg így fogalmazódott meg: „mindazok a körülmények, melyek a hatvanas évek végének és a hetvenes évek első felének új magyar irodalma szempontjából tematikai és formai vonatkozásban is meghatározóak voltak, a hetvenes évek végére sem változtak lényegesen meg”.

— Ugyanezen kolumna alsó régiójában Szepesi Attila új kötetének címe tévesen Korai hatyúdalokként említődik, holott ezt a könyvet Apáti Miklós írta (a Szepesi-kötet címe: Az éjszakára).

— Ugyanígy kimaradt egy a szerzői levonaton késve jelzett teljes bekezdés, ami a legújabbban jelentkezett (s éppen ebben a Palócföld-számában publikációival is jelenlevő) fiatal költőket érinti. A szerző szándéka szerint ők a véglegesnek szánt változatban nagyobb teret kaptak volna, de az elsőben is megemlíthetők e szavakkal: „És ami a legutóbbi évek költészetét illeti (az első kötettel jelentkezőket, vagy akár a kötettel még nem rendelkezőket): Tóth Erzsébet, Zalán Tibor, Géczy János és néhány „nemzedéktársuk» költészetében konkrét jelei vannak a (prózában már megvalósult) szintézis lehetőségének.”

Olvasóink és szerzőnk szíves elnézését kérjük.

A szerk.

1980|3

- 3 Siklós László: A jó és rossz gyerekek hátrányban/előnyben
- 7 Sulyok Katalin: Milyen legyen a feleségem?
- 10 M. Szabó Gyula: Hazárdjáték
- 12 Petrőczy Éva: Kormos tűköréserepek

- 13 Veres János: Himnusz, Jácintot viszel
- 13 Petrőczy Éva: Rozmaring
- 13 Zonda Tamás: Kirándulás háborús helyekre
- 14 Laczkó Pál: Szalmakomiszár
- 20 Horváth Lajos: Képeslapok — Tó, Naplemenet, Dunakanyar, Szalonnasütés, Szivárvány, Kodály ravatala

- 21 Radó György: Tárgyszerű és tárgyilagos Madách-életrajzért
- 24 Turczel Lajos: Még egyszer Móricz Zsigmond szlovákiai kapcsolatairól

- 26 A hetvenes évek magyar irodalmáról (Csongrády Béla)
- 27 Gondolatok Czákó Gábor műveiről (Pósa Zoltán)
- 28 Márkus István: Nagykörös (Horpácsi Sándor)
- 30 Grendel Lajos: Hűtlenek (Ardamica Ferenc)
- 30 Csohány Kálmán (B. Supka Magdolna)

*

A borítókon és belső oldalakon a közelmúltban elhunyt Csohány Kálmán munkáit közöljük. (Fotó: Buda László és Tolnai Gábor)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA

Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjesztli a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal.

Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

80.16545 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A jó és rossz gyerekek hátrányban előnyben

A JÓ ÉS A ROSSZ

Ki kire van hatással az iskolában? A jó gyerek a rosszra, vagy a rossz a jóra? Ezt igyekszem a következő hetekben kutatni. Mielőtt azonban kérdeznék, az a gyanúm támad, magam sem vagyok tisztában a fogalommal. A rosszaságot már-már tudom. De ki a jó gyerek? Erről kell elgondolkoynom.

Jó az, aki elvégzi feladatát, a leckéjét megcsinálja.

Jó az, aki tanárai, szülei, általában a felnőttek sokrétű, bonyolult, mégis konkrét elvárásainak megfelel.

Jó az, aki — túl ezen — betartja a mondott és sugallt szabályokat, bár értelmüket nagyrészt még nem érti.

Felkeléstől lefekvésig, sőt elalvásig minden percben, minden cselekedetben azt teszi, ami megfelel a felnőttek által támasztott igénynek. Ez lenne a jóság?

Ez lenne a gyerekkori jóság? Csak annyi kíváncsiság, amennyit apuka-anyuka elbír (már tudniillik, amire még tud válaszolni megerősítés nélkül, anélkül, hogy zavarba jönne)? Csak annyi érdeklődés a világ iránt, annyi okosság a tantárgyak, feladatok terén, amennyit a szülő megkíván ahhoz a foglalkozáshoz, pályához, amit — megfogalmazatlanul is — a gyerekének szán? Csak annyi erkölcsi tudat, olyan mélység és olyan megközelítésben, amilyenben a szülő beágyazódott (netán betokozódott)? Csak annyi játék, olvasás, birkózás, fára mászás... De hisz' ez minden szülőnél más és más normát, elképzelést jelent. Iskolázottsága, igénye, társadalmi állása, felelőssége, morális tudata szerint változik a gyerek megítélése, elvárása tehát (az abszolúttal ellentétben) minden gyerekre nézve viszonylagos. S amit az egyik szülő jónak talál, megenged, sőt ösztönöz, az a másik családban bűn, hiba, rosszaság. A lumpen családban nem hiba, ha tanulás helyett a gyerek focizik. Az értelmiségi családban nem rossz a gyerek azért, mert hozzányúlt a dia-vevitőhöz apja engedélye nélkül, ilyen engedélyt ugyanis nem kell kérni és ha elromlott a vetítő, majd megjavítják. A laza erkölcsű anya mellett nem hiba, ha a 12 éves lány a éjfélkor jön haza. A becsületes családban bűn, ha a gyerek öt forint értékű csokoládét lop a kőzértből. Egy másikban pedig nem bűn a kétszáz forintos lopás sem, mert családi hagyományt folytat a gyerek...

És az iskola vajon meg tudja-e ítélni egységesen a gyerek magatartását? Az iskola elvei — szemben a családdal — egységesek ugyan, papíron. De mennyire másképp ítélik meg a hajdúsági tanyákon és Budapest belvárosában! Egy kisváros szilárd légkörében és egy lakótelepen. Egy zenei általános iskolában, ahol törekvő szülők és törekvő pedagógusok vannak (nem biztos, hogy törekvő gyereksereggel) és egy tanyasi kollégiumban, ahol a területéről válogatás nélkül iskolázták be a tömeget. Abban az iskolában, ahol jómódú, jól kereső szülők; másutt szegényebb, nagycsaládosok gyerekei tanulnak. Másképp ítélik meg a jót és a rosszat, elsősorban az iskola és az osztály összetételéhez képest. Ahol túlsúlyban a mintaszerűen viselkedő iskolás, ott már egy vonalzólopás is bűnnek, meghurcolásra alkalmas tettekné számítt, és ha az eset megismétlődik egy filctoll elcsenésével, már a nevelési tanácsadóban köt ki a kilencéves kisfiú. De egy külterületi iskolában, ahol mindennaposan eset, hogy pénz, esőkabát, sál tűnjön el, a gyerekek verik egymást és káromkodnak, egymás füzetébe disznó rajzokat dugnak, onnan senkit nem küldenek pszichológushoz. Egyrészt, túl sokat kellene, másrészt tisztában vannak azzal, hogy ezek a gyerekek ilyen környezetben (családban) nőnek fel, ezen egynéhány kezelés nem segít.

De függ a jó és rossz megítélése konkrétan a pedagógustól is. S nemcsak az osztályfőnökről van szó. Mindenkiről, aki egyetlen órára bemege az osztályba. Nem tud azzal a büdös kölyökkel bálni Márta néni. Nagyszerűen bánik ugyanavval a kölyökkel Zoli bácsi. Vajon a gyerek a rossz? Netán a fáradt, kimerült pedagógusban van a hiba? Netán a pedagógiai érzék hiánya a kudarca oka? Netán azért van egy osztályban annyi „engedetlen”, rendetlenkedő, nem figyelő gyerek, mert a pedagógusnak nincs meg az eszköze a nevelésre, a tanításra, oktatásra? Netán azért alakulnak ki góccok — egy osztályban, sok osztályban, sok iskolában —, mert nem tudnak korszerűen bálni a gyerekekkel? Netán azért nem tudnak bálni velük, mert sok a képesítés nélküli, gyakorlat nélküli, módszer nélküli húsz év körüli leány, aki — jobb híján — beáll a harminchat tagú osztályba, a katedrához, és néhány évig (ha marad a pályán) nem tudja, mit tegyen?

Ha rajtam múlna, óvatosságra inteném a két szó használóit. Ha ennyi tényezőtől függ, ha ennyire viszonylagos, esetleges, miként lehet értékmérő? Etikái kategória csak abban az esetben lehetne belőle, ha valami módon mérhető, elvonatköztatható, az esetleges szubjektív elem kiszűrhető belőle (mint ahogy az igazságszolgáltatásban

teszik). De így, ma, az értékek nagy vásarán, anyagiaskodó világunkban, a családok átrendeződése idején, a munkahelyi konkok harcában... nemcsak viszonylagos, labilis, hanem már-már pejoratív.

ROSSZ BIZONYÍTVÁNY AZ OSZTÁLYNAK

— Ki kivel barátkozik? — kérdem az általános iskolában.

— A jó a jóval, a rossz a rosszal. Blokkok alakulnak ki. A társaságokat összeköti a cigi, a szex, a ragasztózás. Pl. az egyik gyerek szülei alkoholisták, ő valami pluszt tud nyújtani sajátos élményével a többieknek. Nagy hatással van rájuk. Az ilyen társaságok kohéziós ereje olyan erős, hogy a nevelésünk ereje nullával egyenlő...

— Ki hat kire?

— Az egészségesek, a jók nehezen közömbösítik a rosszat. Mégis megpróbáljuk, a pozitív jellemű tanuló mellé jelölünk ki, aki erre rászorul. Azt mondjuk, a tantárgy érdekében, de valójában a személyisége érdekében tesszük.

— Beválik?

— Nem, mert a szülők átlátnak rajtunk. A gyerekeket tüzzel-vassal tiltják a többitől. Félnék a hatástól.

— Az osztályban ki hat kire? A jó vagy a rossz magaviseletű, a zúros vagy a kiegyensúlyozott?

— Attól függ, melyikből van több — mondja az osztályfőnök. — Erősebb befolyása általában a negatívnak, a visszahúzóknak van. De ez a hatás nem egyértelmű, mert a fegyelmesség nem a serdülőkor velejárója. Vagyis átmeneti. Másként viselkednek aztán a fiúk és a lányok. A lányok leplezik magukat, nyájasak, nyíltan nem szegülnek szembe, nem lázadnak. Tudnak viselkedni. Amelyik osztályban több a lány, ott a fiúk hozzájuk, az ő stílusukhoz alkalmazkodnak.

— Vagyis nem tudják meg közvetlenül a jó vagy a rossz hatást?

— Csak később, inkább az életben derül ki, ki kitől tanult...

— Mi okoz feszültséget az osztályban? — kérdem az osztályfőnököt egy szakmunkásképzőben.

— Nincs ma már feszültség. A gyerekek egyformák.

— A szülők foglalkozása például különböző.

— A srácokat nem érdekli, hogy mi a szülők foglalkozása. Az nem nyújt tekintélyt. Teljesen mindegy, gyárigazgató vagy állatgondozó az apja...

— Lehetséges egyáltalán, hogy az igazgató gyereke jelentkezik kőművestanulónak? Az orvos fia asztalosnak?

— Miért ne.

Ugyanabban az iskolában egy másik tanár:

— Feszültséget és ellentétet szít a kisebb különbség is. A kamaszok úgy érzik, takargatnivaló és szegény a szegénység, a rászorultság. Különösen kisebbségi érzésük van a faluról, tanyáról származóknak. A feszültség abból adódik, hogy a jómódú szülő gyereke tudatosan, szüleiével együtt rázza a rongyot. Egy-két jobb ruha, cipő, zsebpénz, magnó, fényképezőgép elég ahhoz, hogy fölénybe kerüljön azokkal szemben, akik ezt nem tehetik meg. Két tábora szakad az osztály. A jobbmódúak nem rendesebbek, sőt, ők a vagányok, többet engednek meg maguknak. Talán a tanár is elnézőbb velük... Kialakul a vélt jók és rosszak tábora. Önvédelemből tömörülnek. Azután már nincs ember, aki hatni tudjon rájuk.

— Milyen kapcsolata van a rossz gyerekek az osztállyal? — kérdem egy szakmunkásképző intézet harmadik osztályának osztályfőnökét.

— Félnék tőle a jobbak. Most különösen egy srác foglalkoztatja az osztályt. R-t nem mondhatom kisportolt, erős gyerekeknek, de durva, brutális, piszkosszajú, és kisebb ereje ellenére hamarabb üt bárkinél. Ezért tartanak tőle a rendesek, a nem támadó természetűek. Inkább elkerülik az ütközést.

— Nem lehetne megfordítani a folyamatot: a többség legyen rá hatással, őt szereljük le?

— Négy állami gondozottat helyezett az osztályba az igazgatóság, elsőben. Egy már lemorzsolódott, egy valamennyire beilleszkedett, de R. és társa bomlaszt, nem bírunk velük. Összetartanak.

— Miért helyezték őket egy osztályba?

— Így látták jónak. Talán, hogy ne négyfelé legyenek hatással...

— Nem következmény az összetartozás?

— Senki se bántotta őket.

— De ismeretlenek voltak a városban, féltek a kinti léttől, bizonytalanok lehettek...

— Olyan szeretettel fogadta őket elsőben az osztály!

— Kérdés, amikor magukban voltak, mi történt. Amit a tanár nem tudhat.

— Én csak azt tudom, hogy sivárságuk miatt később önmagukat zárták ki az osztályközösségből. Nem érdeklődtek semmi iránt, nem vettek részt a közös programokon, játékban... Mostanra csak a durvaság, erőszak, értetlenség maradt. És ez visszahat. Tényleg azt szeretném, ha R. mindezek ellenére felszabadulna, mint szakmunkás. De annyit foglalkozom vele időben is, hogy megkérdeztem az osztálybizottságot: helyes-e ez, és mi legyen a jövőben? Az ő rovásukra foly-

— Mesét?
 — Meg útleírást, kalandosat, mindenfélét.
 — Az nincs.
 — Nem szeretsz olvasni?
 — Nem nagyon tud! Mondd meg, ne szégyelld — válaszol ismét az anyja.
 — Kettesem volt, de a tanító néni átengedett, csak ha jövőre se tanulok meg olvasni, akkor megbuktat.
 — Szívesen járnád újra a harmadik osztályt?
 — Nem szívesen.
 — Milyen játékaid vannak?
 — A kis autó.
 — Kevés játékot kapsz?
 — Kapok én, csak mindjárt szétszedem.
 — Most karácsonyra mit kértél?
 — Szánkót.
 — Mi a kedvenc játékod?
 — Seggen csúszkálás. Felmegyünk a hegyre, azt' lecsúszunk.
 — Nem győzők neki gatyát venni. De mit tegyek? Apja is eleven volt kiskorában, azt mondják. Inkább ilyen legyen, mint kuka.
 — Zsebpénzed van?
 — Szok lenni.
 — Mire költöd?
 — Fagyira.
 — Most tél van.
 — Most snóblizunk.
 — Meg van elégedve a gyerekével? — kérdem az apját legközelebb.
 — Klassz kis kölyök. Az én fiam!
 — Mit szeretne belőle?
 — Az még messze van, nem szekirozom ilyesmivel, hadd legyen gondtalan a gyerekkora.
 — Nem arra gondoltam, hogy gyötörje. Egyáltalán, mit csinál kedvvel, ügyesen, vidáman?
 — Mindent megcsinál, amihez kedve van. Nem csapják be a boltban, segít malacot etetni, fát vágni. Örülnék, ha kijárná a nyolc osztályt, mert akkor szakmát szerezhetne. De nem úgy néz ki, hogy végigjárja. Nincs kedve a tanuláshoz.
 — Segítsenek neki.
 — Hát értem én azt, amit tanulnak? Nem is érdekel. Van más dolgom. Az anyja se ér rá.
 — És a nagyanyja?
 — Anyám hat elemi járt, haj de régen. Ha náluk a srác, leültetik, na csináld a leckéd. De már elszökik valami huncutsággal. Inkább kimegy az erdőszélre a haverjaival játszani. Nincs türelme ücsörögni, akárcsak nekem.
 S amit már hiába kérdeznék: lesz-e a gyereknek igénye terített asztalhoz? Ki és milyen erőfeszítéssel próbálja rászoktatni a késsel-villával evésre? S hogy uborkát nemcsak zacskóból lehet enni. Hogy együtt étkezzen a család. Hogy öltözködni nemcsak a ruhakupacból kihúzott gyűrött inggel, nadrággal, felemás zoknival lehet... Hátrány ez a javából. Mikor és minek kell történni ahhoz, hogy a hátrányból veszély legyen?

LÁTHATÓ ELŐNY

Barátunk 38 éves, kórházi szakorvos, a felesége pedagógus. Két gyerekek van, Pisti (költött név) 9 éves, most kezdte a negyedik osztályt, a kislány négyéves.

A héten jártunk náluk látogatásban. Nem vendégségben, mert nem rongyrazások, a feleség csirkepörköltet főzött (maguknak is készített volna vacsorát, mert szombaton egyikük se ebédel), itunk hozzá vörösbort, előtte whiskyt, amit a barátunk aznap kapott egy betegétől.

Amikor megérkeztünk, éppen Mozart esz-dúr zongoraversenye bömbölt lemezzről a nagyszobában.

— Kinek szól, ha senki nincs itt? — kérdeztük a feleséget.

— Pisti lent tollasozik az apjával. Pisti folyton zenét hallgat, még játék közben is.

Az erkélyajtó előtti gyepen apa és fia ütötték a tollaslabdát. Üdvözöltük egymást, s amikor feljöttek, Pisti egy másik lemezt tett fel.

Hamarosan, s az est folyamán többször is, a fiúra tereltem a szót, ami nem volt nehéz.

— Honnan a zene szeretete? Egyáltalán, honnan tudja, hogy van Mozart?

— Ötéves korától jár zeneiskolába. Elintéztük, hogy ne várja meg az iskoláskort. Akkor a legfogékonyabb és az iskola előtti évben semmi más feladata nem volt, amitől teherré vált volna neki a zene. Az iskola is jól járt vele: hamarabb rászokott a rendszeres munkára, feladatok elvégzésére.

A szobában pianó áll.

— Használtan vettük, újsághirdetés útján. Most már komolyan játszik, nem unja, nem gyűlöli.

— Ezt honnan tudjátok?

— Amikor az Operából hazajövünk, másnap magától elővesz valamilyen kottát, vagy rákérdez a tanárnőnél.

— Mióta jár Operába?

— Ötéves korától. Különösen Mozartot szereti.

— Zenészt akartok nevelni belőle?

— Dehogyan! A viláért se.

— Beszéljünk az iskoláról.

— A magatartása miatt soha nem lesz kitűnő. Különbözik mindenből jeles. De mit tegyünk? A legnehezebb feladattal is gyorsan elkészül, első magyarázatra megérti, amit a tanítónő mond, utána unatkozik. Persze, hogy rendetlen, játszik, mozog, nem leli a helyét. A fegyelmezés nem elég, le kellene foglalni. Elsőben még szótagolva olvastak, amikor ő már folyékonyan olvasott. Szólt nekem a tanítónő, hogy baj van a gyerekekkel, nem akar szótagolva olvasni. Baj ez? Most minősítsük vissza? Hát istenem, ő hamarabb megtanulta. Szinte magától kezdett olvasni. Kedvenc tantárgyai? A matematika, a rajz, az ének. Az ének nyilván összefügg azzal, hogy zeneiskolába jár. A rajz... az természetes. Azt hiszem, a legtöbb gyerek szeret rajzolni, csak a szülő leszoktatja. Ráver a kezére, szidja, eldugja a ceruzát, kislám, ne firkáld össze a falat! Én azt mondtam, firkálja össze! Hároméves volt, amikor az albérlétekből ideköltöztünk, a saját lakásunkba. Azóta van neki az a kis szoba. Az egyik falat azonnal befestettük lemosható festékkel. Ha már sok volt rajta az ákombákomb és nem ismerte ki magát, lemostam a falat meleg ultrás vízzel. Majd tapétáztunk és ráragasztunk újabb réteget. Két méter tapétát csak lehet áldozni egy gyerekre? Ennél sokkal drágább játékot, holmit vesz a szülő.

— És a matematika?

— Mindig megnézzük, hogy oldja meg a feladatait — mondja apja. — Jó kombinatív készsége van, használja a fejét, ha van mire. Ha érzi, hogy baj van, odajön hozzám, adjak neki feladatot. Megnézem, hol tartanak a könyvben és annál nehezebbet adok fel. Húsz-harminc példát. Nekidurálja magát és megoldja. Utána pár hónapig megint előnyben van a többi osztálytársával... Ki kellett ismerni a természetét: nem mondja meg nyíltan, hogy baj van, azt szégyelli. És én nem piritok rá, hanem segítem. Ösztönzöm. Most vettem neki egy számológépet. Alkalmi vétel volt, jó gyártmány, egyszerűen kezelhető. Minden matematikai műveletet elvégez, van memoritára... ezt még nem adom oda, csak együtt ellenőrizzük a számításait.

— Mérnököt akarsz nevelni belőle?

— Dehogyan. De hátha az lesz. Akkor nem nulláról indul.

— Milyen játéka vannak?

— Mindig megkapta az életkorának megfelelő. A különböző LEGO-kat, amikből egy ideig kirakta az ábra szerintit, aztán megoldott a fantáziája és variált. Felfedezte, hogy másképp is lehet. Abból már kinőtt. Most sakkozunk. A sakk fejleszt a kombinatív készséget, és le kell kötni a figyelmét, hogy ne unatkozzon. Napi fél óránál többet ugyanis nem tanul.

— Villanyvasút?

— Volt neki kiskorában, de elunta. Építettünk terepasztalt, de azzal mindig ugyanazt kellett játszani. Eladtuk. Most kapott egy NDK gyártmányú, leértékelt optikai játékot. Variálható, össze lehet rakni dianézót, távcsövet, mikroszkópot. Nagyon jónak találjuk, mert fizikai ismeretekre tesz szert. Megtanulja a távolság figyelmét és a közelit. A nagyméretűt és a kicsit. A lencsék formája, az összerakás módja egy csomó ismerethez juttatja. Tetszik neki.

Hogy tetszik-e? Szobájából épp most robot ki az erkélyre, s távcsövével a Vénuszt keresi, mert végre kibújta a felhők mögül. De nem sokáig nézi, mert hamarosan kezdődik egy műsor a tévében.

Saját kis hordozható tévéje van.

— Mikor kapta?

— Két éve. Én dolgozom este, vagy vendégek vannak, nem akarjuk nézni a tévét, ő meg szeretné. Ezért kapta.

— És a felnőtteknek szóló műsorok?

— Mindent megkérdez, mindent megmagyarázok. Trágárságot, szexualitást, durvaságot nem lát többet a tévében sem, mint az iskolában, a többi sráctól, vagy a játszótéren. Vér, háború? Nem tartom tragikusnak, ha látja. A Képes Történelem sorozat minden darabját elolvasta. A meséket régen... mindenütt annyi vér, erőszak, háború...

— Mennyi könyve van?

— 125. Pontosan nyilvántartja.

— Összegezzük, mi mindent csinál az iskolai elfoglaltságon kívül?
 — Zeneiskolába jár, heti két alkalommal, cselgáncsozik heti kétszer, oda én viszem kocsival, mert messzi van. Edzőjüket ismerem, valamikor én is cselgáncsoztam. A csoportban hattól tizenéves évig járnak srácok. Legyen erős, ügyes, és különösen, kösse le hasznosan az erejét. Ezen kívül tanul angolul, ide második házban lakik a tanárnő. Velem korrepetál, nem lehet mellébeszélni, bliccelni. De nem is akar.

— Szerintem túlterhelt Pisti.

— Csak így tölti ki a napját. Ha nem csinálná, már rég csavarogna, unalmában mindent kitalálna. Mi csak programot adunk neki, és kedvet hozzá.

— Meg a feltételeket.

— Azt megteremtjük... kétségtelen. Szerencsénk, hogy nem egész napos iskolába jár. Ott reggel héttől estig ellötyögne, elfásulna. Tizenkét órát ugyanazon padok közt, ülvölve, zajongva. A felnőttek is sok lenne. Pardon, a felnőtt megszökne. A gyerek? Csak eltompul, közömbös lesz. Ettől védjük meg. Ne legyen belőle közömbös felnőtt.

MONOLÓG

Azt hiszem, ideje föltennem magamnak a kérdést: végül is mihez mérjük a hátrányt? Kihez képest került hátrányba N. Feri, kilencéves falumbeli gyerek? Írjam a fölülülő válaszokat, példákat, ahogy eszembe jutnak?

A jól szituált családokhoz képest; az értelmiséghez, a vezető beosztású szülők gyerekeihez képest; a nagy jövedelmű apák csemetéihez képest; a nagyvárosok új lakótelepein élőkhöz képest; a jól felszerelt, modern iskolákban tanulókhöz képest; a gyerekeiket ösztönző, perspektívát látó, érte áldozatot hozó szülőkhöz képest... akik naponta figyelik és segítik, akik minden szükséges tanszert megvásárolnak, akik időben megveszik a legjobbat és ezen túl is tesznek valamit: odafigyelnek a teljesítményére, a teherbírására; ha kell korrepetálnak, ha lehet, különórákra járatják, kiegészítő foglalkozásokra serkentik (sport-, ének-, zene-, balett-, nyelvtan stb.); mások szakkörökbe járatják, megteremtik a zavartalan tanulás körülményeit, külön szobát, külön sarkot kap a gyerek íróasztallal, csönddel, nyugodt otthoni légkörrel, tisztasággal, saját ágygal, vacsorával, meleggel...

Ez lenne a mérce? Ha ez a szülő a jó példa, akkor azt hiszem, jól körülhatárolható: így csak egy kis csoport gondoskodik és gondolkodik a gyerekeiről.

A fenti ismérvek — újraolvasva — azonos csoportnál tűnnek fel: azoknál a szülőknél, akik vezető beosztásúak, akik értelmiségiek (műszaki vagy humán), akik az átlagnál nagyobb jövedelműek, akik a mindenkori városnak a központjában laknak, illetve a város legelőnyösebb helyén, akiknek a lakásában jut egy kis helyiség (vagy kialakítanak), akiknek a lakásuk közelében áll a jól felszerelt, modern iskola, akiknek van törekvésük, igényük, pénzük a gyerek iskolázására, továbbtaníttatására, akik képessé teszik, kondicionálják gyerekeiket az átlagnál nagyobb terhek viselésére, akik kiskorától viszik nyaralni, utazni, ismeretlen tájat látni, vizik magukkal külföldre... ez egy és ugyanazon réteg. Meglehetősen kevesen vannak.

S hozzájuk mérjük a százezreket? A lemaradókat, az elhanyagolt falusi, tanyai, külvárosi iskolák tanulóit, a zürös családban élőket, az iszákos szülők gyerekeit, a nem tudom kiket?

Milyen legyen a feleségem?

BESZÉLGETÉS A PÁRVÁLASZTÁSRÓL, A HÁZASSÁGRÓL

Heteken át vallattam három fiút.

Mi a közös bennük? Az, hogy nőtlenek, de nem akarnak azok maradni, vagyis családot szeretnének, feleséget, gyereket. Közös az iskolai végzettségük: mindhárman érettségiztek, és szakmunkásként, gyárban dolgoznak. Közös, hogy budapestiek és a szüleikkel élnek.

Különböző viszont az életkoruk. Egyikük tizenkilenc éves, a másik huszonegy, a harmadik huszonkilenc. Ugyanis arra voltam kíváncsi, hogy egy adott témakörön belül, mennyire azonos, vagy ellentétes a fiúk elképzelése, véleménye. Mennyivel gondolkodik „érettebben” a harminchoz közel álló a húsz év alattinál?

A három fiúval külön-külön beszélgettem. A fő kérdések mindháromjuknál azonosak voltak, ezért válaszaiknál bizonyos átfedések, ismétlődések előfordulnak.

Melyik életkor a legmegfelelőbb a házasságkötésre, a családalapításra?

A 19 éves: Szerintem bármelyik. Nem attól függ, hogy hány éves valaki, hanem, hogy mikor találkozik a nagy Ő-vel.

— Úgy érti, hogy maga már érett a családalapításra?
— Világos.

A 24 éves: A férfiaknál a 24—27 közötti évek a legalkalmasabbak. Ekkorra már ki-ki ismeri a lehetőségeit, megszerzi a kellő emberismeretet, van valami elképzelése a világról; már tudja, milyenek a nők, és azt is tudja, milyen házasságot szeretne. De még nem megcsontosodott, még tud alkalmazkodni.

A 29 éves: Huszonöt fölött és harminc év alatt. Túl sokáig veszélyes várni, mert minél idősebb valaki, annál nehezebben talál feleséget. Nemcsak a nők esélyei csökkennek az idővel, a férfiaké is. A harminc év fölötti férfi, hacsak nem akar agglégény maradni, már kénytelen megalkudni; be kell érnie az egyre kisebb és, bocsánat, egyre silányabb választékkal! Ezért is szeretnék megnősülni, mielőtt betöltöm a harmincat! Már is az a gyanúm, hogy kénytelen leszek bizonyos engedményekre. Például, nekem a tizenhat-tizenhét éves lányok tetszenek. Nade, ők már hozzámm túl fiatalok, nekik én bácsi vagyok.

— Tíz évvel ezelőtt is a tizenhat évesek tetszettek?

— Akkor a velem egyidősek, vagy az egy-két évvel idősebbek. Csakhogy akkor még nem akartam nősülni.

A különböző korú fiúk véleménye tehát különböző. Kérdés: mit mond a statisztika?

1977-ben Magyarországon 97 015 házasságot kötöttek, s a boldogító igent kimondó férfiak több mint a fele (51 százaléka) 20—24 év közötti volt, utánuk következett a 25—29 évesek korcsoportja 21,6 százalékkal, majd pedig — harmadik helyen! — a 19 év alatti fiúk, 7,9 százalékkal. Vagyis, az esküvők 80,5 százalékában harminc év alatti volt a vőlegény.

Ötven évvel ezelőtt, 1930-ban, a 19 év alatti fiúk az összes házasságra lépőknek csak 3,5 százalékát tették ki.

Ugyancsak 1930-ban a 20—24 év között nősülő férfiak aránya 38,1 százalék volt.

Fordítsuk meg a dolgot. Lehet, hogy nem a százezrek vannak hátrányban, hanem ez a szűk réteg jutott túlzott előnyhöz? S egyáltalán, miért hozzájuk mérjük a szintet? Miért egy átlagon fölüli lehetőségekkel bíró csoporthoz? Akiknek a gyerekei — az előnyök alapján — mintagyerekek és így mintafelnőttek lesznek.

A hátrány felszámolása forradalmi gondolatnak tűnhetett a tanügyi igazgatásban. De ha a hátrányt egyelőre nem vagyunk képesek felszámolni — az előnyök csökkentésére miért nem gondol senki?

Mi az alapállás? *Főzárkózni* a társadalom permanensen polgárosodó rétegéhez — vagy a munkásosztály, a parasztság szintjén *minőségi tudást, etikát, erkölcsöt produkálni*?

Nem arról van szó tehát, hogy szüntessük meg a jó iskolákat, hogy durván törjük le a magas jövedelmeket. Arról sincs szó, hogy napiparancsba adjuk a szülőknek: ne foglalkozzon annyit lánya jövőjével, ne törődjön többet a fiával. Hanem miről van szó? Hiszen, ha részleteiben tudnám a megoldást... a társadalom (kéretlen) apostoloként már bizonyára kimondtam volna, s bizonyára megjáróm a kálváriát, ami — jelen berendezkedésünkben — már egy hajnövesztő szer feltalálóját is megilleti.

Talán vállaltam volna a tortúrát, a vitát. De hát részleteiben nem ismerem a megoldást. Csak odáig jutottam: *fordítva is meg kell néznünk* ugyanazt. Hátha megkérdőjelezi — és előbbre viszi ezáltal — a jelenséget. Szofizma? Nem. Elemeznünk kell ezt az érintettek szempontjából. Hiszen a „hátrányt” olyanok fogalmazhatták meg először, akik érzik a saját előnyüket. Egészen biztosan nem a 35 éves, fél-analfabéta segédmunkás apa mondta ki: az én gyeregem hátrányban van. Ő legföljebb azt láthatja: mások, valakik előnyben vannak vele és a gyerekével szemben. Mások fogalmaztak helyette. Mások tesznek érte valamit.

De elegendő ez?

Siklós László

A 25—29 évesek 1930-ban, a házasságra lépőknek majdnem egyharmadát, 32 százalékát tették ki.

1930-ban, a 30 év alatti, házasságra lépő férfiak az összes nősülőknek 73,2 százalékát alkották.

Vagyis fél évszázad alatt a férfiak életkora a házasságkötéskor jelentősen lecsökkent. De csökkent a lányoké is.

A házasságra lépő nőtlenek és hajadonok átlagéletkora

Év	Férfi (év)	Nő (év)
1948.	26,4	22,8
1960.	25,3	21,9
1970.	24,0	21,1
1977.	23,5	21,0

(Demográfiai Évkönyv, 1977. KSH)

Apáink megfontoltabbak voltak?

Lehetséges. De közrejátszott az is, hogy régen csak akkor nősült a férfi, ha bizonyos egzisztenciát teremtett magának, s jövendő családjának. Ritkaságszámba ment például, hogy egy egyetemista a tanulmányai ideje alatt megnősüljön. Ma ez már mindennapos. Vagy: házassaladó korbá akkor lépett a legény, amikor letöltötte a katonai idejét. Ma a néphadseregben sok házas-gyermekes kiskatona szolgál.

A három megkérdéztet fiú közül, azt hiszem, a 19 éves véleménye ma az általános: „Nem attól függ, hogy hány éves valaki, hanem, hogy mikor találkozik a nagy Ő-vel!”

Mindez nagyon szép: csak az érzelmek dominálnak, mondhatjuk. De vajon egy tizenkilenc éves épp olyan megfontoltan, körültekintően, éretten lép a házasságba, mint a nála öt, netán tíz évvel idősebb?...

Mennyi idősen legyen a feleségük? Szükség van-e korkülönbségre?

A 19 éves: Velem egykorút szeretnék, legfeljebb egy évvel fiatalabbat. Úgy érzem, vele jól kijönnék. Idősebb semmiképp se legyen, mert irtó cikis egy öreg nővel végigmenni az utcán.

A 24 éves: Velem egyidős legyen, legfeljebb két-három évvel fiatalabb. Semmiképp se húsz éven aluli, mert az még gyerekes gondolkodású, az életről fogalma sincs. A házastársak közti túl nagy korkülönbség is visszaüt idővel, sőt, már kezdetben is, mert eggyel több ok arra, hogy ne értsék meg egymást. Ha már tíz év van köztük, akkor is két korosztály, két nemzedék.

A 29 éves: Négy-öt év korkülönbség az ideális. A velem egyidős nő már megkeseredett, kiábrándult, megalkudott a világgal, önmagával, álmaival. Neki már határozott elképzelése van az életről, jövendő férjéről, a házasságról. Kétféle „öreglány” létezik. Az egyik, aki saját izlése és elképzelése szerint akar engem átfőrnálni, kössz, ebből nem kérek, ne megváltoztatni akarjon, hanem megérteni. S van a másik típus, a bólogató. Aki már örül, hogy egyáltalán férjet kapott, és ezért lemond még az egyéniségéről is és teljesen aláveti magát a férje akaratának. Ebből se kérek. Ha találnék egy huszonegy-huszonöt éves, az volna jó. Abban már van komolyság, élettapasztalat, de még nem megcsontosodott, még képes az alkalmazkodásra, sőt, még változni is tud.

— Miért kell, hogy változzon?

— Mert a házasság átformálja mindkét felet.

A három fiú közül kettő jövendő felesége életkoráról tulajdonképp azonosan vélekedett. „Velem egykorút szeretnék” mondta a 19

éves. „Velem egyidős legyen, legfeljebb két-három évvel fiatalabb” mondta a huszonnégy éves. S csak a 29 éves szeretne nagyobb — ő is csak négy-öt év — korkülönbséget.

S vajon mit mond a gyakorlat — vagyis a statisztika?

1930-ban a menyasszony-vőlegény életkora közti átlag	4,2 év volt.
1960-ban	4,1 év
1970-ben	3,5 év

Azóta viszont, szinte évenként csökkent:

1971-ben	3,5 év
1972-ben	3,4 év
1973-ban	3,4 év
1974-ben	3,3 év
1975-ben	3,1 év
1976-ban	3,0 év
1977-ben	3,0 év
1978-ban	2,9 év

Sokan úgy tartják, az a jó, ha néhány év korkülönbség van a házastársak között. Mert: a nő hamarabb öregszik. Mert: a lányok gondolkodásban érettebbek a fiúknál körülbelül 3—4 évvel, vagyis, ha épp ennyi köztük a korkülönbség, azonos szinten állnak. Egy bizonyos, akárhány fiúval beszéltem erről, valamennyi azt mondta, vele egyidős, vagy két-három, esetleg négy évvel fiatalabb nőt akar elvenni. Olyannal nem találkoztam, aki nálánál idősebbet akar feleségnek.

Mennyi ideig járjanak együtt?

A 19 éves: Három-négy hónap elegendő. Mert ha túlságosan kisimerik egymást, a házasságuk unalmas lesz.

A 24 éves: Ha, mondjuk, minden nap találkoznak, akkor minimum fél év kell. Persze, van itt egy bökkenő. Ha megismerkedek egy olyan lánnyal, aki tetszik, világos, hogy nem fogom a rossz tulajdonságaim felsorolásával elriasztani. Biztos, hogy ő is ugyanígy tesz. Mindketten megjártsszuk magunkat és kölcsönösen becsapjuk egymást. Azért hat hónap elég nagy idő ahhoz, hogy valamit megsejtsünk a másik igazi arcából is.

A 29 éves: Ha a megismerkedés első percétől őszinte lenne egymáshoz az a két ember, ha fel mernék fedni igazi énjüket, akkor egy év elegendő lenne. De ezt az évet két részre osztanám. Az első fele: egymás természetének kipuhatólása. S ha az elfogadhatónak tűnik, akkor ki kell próbálni — az év második felében — hogy tudnak-e együtt élni.

— Próbaházasságra gondol?

— Arra. Naponta együtt kelni, feküdni, reggelizni, vacsorázni, a napi gondokat megoldani, Ha fél év elteltével is úgy tűnik: tudnak együtt élni, akkor, de csakis akkor házasodjanak össze!

— Maga élt már próbaházasságban?

— Épp itt a baj, hogy nálunk ezt nem lehet megvalósítani. Első akadálya a lakás. Vigyem anyámhoz; anyuka, mi most kiprobáljuk, tudunk-e együtt élni? Elsőként az anyám botránkozna meg, aztán a szomszédok, rokonok, ismerősök, munkatársaim. Nálunk nemcsak hagyománya nincs a próbaházasságnak, mint mondjuk, a svédéknél, de más az erkölcsi felfogásunk is.

— Gondolja, hogy a lányok beleegyeznének?

— Valószínűleg nem. Mert ha nem sikerült...? Azt el lehet titkolni, hogy lefeküdtem X-szel és Y-nal, de hogy együtt éltem vele...?

— Ilyenkor szokták kérdezni: és mi legyen a próbaházasságból született gyerekekkel?

— Ne foganjanak meg! S itt a következő probléma: a próbaházasság csak bizonyos életkor és kulturális szint fölött, önmaguk és társuk iránt felelősséget érző felnőttek között jöhet létre.

Mit mondott a 19 éves, magát a házasságra már érettnak tartó fiú? Elég a három-négy hónapi ismeretség, különben megunják egymást. A 29 éves pedig együtt akar lakni jövőre feleségével. Két véglet? Éppen annak is felfoghatjuk, de nem erről van szó. Inkább arról, hogy mást ért a házasságon a 19, és mást a 29 éves. Próbáljuk ezt megközelíteni.

Mi a házasság?

A 19 éves: Hogyhogy mi? Két, egymást szerető ember együtt-élése.

— Hallott már arról, hogy a szerelem idővel elmúlik?

— Hát, akkor el kell válni.

A 24 éves: Hogy mi a házasság? Együtt él az a két ember, aki egymást szereti. Jól megvannak együtt, kevés köztük a veszekedés, a zúr. Otthont teremtenek, nevelik a gyerekeiket.

A 29 éves: Nem tudom, ki mondta, valami nagyon okos ember, de nem is a neve a lényeges, hanem ahogy megfogalmazta. A házasság: szövetség az életre, a munkára, a gyereknevelésre. Olyan szövetség, aminek alapja a szerelem, a szeretet, a megértés, és a szexuális összhang. Ebben minden benne van, ugye?

Soroljon fel három követelményt, amely elengedhetetlen a házassághoz.

A 19 éves: Szerelem, szépség, hűség.

A 24 éves: Szerelem, megértés, lakás.

A 29 éves: Nem tudom felsorolni. Mert nemcsak három, de legalább harminchárom tényezőnek kell egybeesnie. Fontos a szerelem, szeretet, de legalább ilyen fontos az azonos műveltségi szint, aztán az őszinteség, a hűség, az alkalmazkodni tudás, a megértés, az azonos életcél, és még sorolhatnám.

A párválasztásnál milyen szerepet játszik a külső?

A 19 éves: A legfontosabbat! Egy szép lány, vagy egy jó alakú, akinek klassz a szerelése, engem mindig feldob. Szerelemből akarok nőszülni, és ahogy magamat ismerem, tucatlányba nem fogok beleesni. Akit én elveszek, az olyan szép lesz, hogy ha megyünk az utcán, a hapsikat az irigységtől kitöri a frász!

A 24 éves: A külsőre figyel fel az ember, nem? Tehát fontos! De nehogy azt higgye, filmsztárszépségűre vágyom. Szerintem egy feltűnő szépségű és átlagon felül csinos feleség kész istencsapás. Mert az mindig, mindenkinek tetszeni akar, és egyfolytában féltékenykedhet a férje, nem is ok nélkül. A másik pedig az, hogy a szép nő az isten pénzét is képes magára költeni. Jártam egy ilyen csajjal, neki nem a program volt a fontos, a diszkó, mozi, vagy a színház, minden csak ürügy volt arra, hogy csilloghasson. Nem ezt a típust akarom. Inkább az átlagosat. Aki átlag szép, átlag csinos.

A 29 éves: A külső lényegtelen, majdhogynem elhanyagolható. Az a fontos, ami belül, a fejben van. A gondolkodásban, a magatartásban, az érzelmi-értelmi megnyilvánulásában.

— Csúnya nőt is elvenne?

— Azt azért nem. Én csak azt próbáltam megfogalmazni, hogy nem a külső a döntő. Legyen benne valami, ami szimpatikus és ez elég is. Az olyan kikötést, hogy szőke legyen, 165 magas és kék szemű, marhaságnak tartom. Ilyenről csak hűszévesen ábrándozhat az ember, aztán, ahogy okosodik, úgy is mondhatnám, öregszik, rájön, hogy nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy olyannal fogja leélni az életét. Mert a külső kikötése alapján lehet szórakozópartnert választani, de feleséget nem!

Iskolai végzettsége, foglalkozása?

A 19 éves: Nem szeretem a nagyokos csajokat, ha valamit nem tud az ember, képesek rögtön lecikizni. Ne legyen érettségije, elég, ha a nyolc osztályra megvan, de az sem baj, ha nincs meg.

— Szakmája lehet?

— Az nem árt, mert a szakmunkás többet keres. De semmiképp se valami elit szakma, fodrász. vagy ilyesmi, mert azok megintcsak lecikizik az embert. Gyári munkás, az volna jó.

A 24 éves: Szeretném, ha hozzám hasonlóan meglenne az érettségije, így könnyebben megértenénk egymást. Ha olyanba szeretnék

tűk mi, gyerekek, velünk tettek volna jót, ha időben különmennek. Azt mondom, inkább a válás, mint az együttélés pokla. Azt nem hiszem, hogy bárki is úgy álljon az anyakönyvvezető elé, amikor házasodik: legfeljebb elválnak. De azért gondolni kell rá, esetleg az lesz a vége...

A 29 éves: Nem szeretnék válni! Persze, ki szeretne? Ki indul úgy egy házasságba? Néhány munkatársam romlófélben levő házasságát és válását végigasszisztáltam, pokoli volt, pedig nem is én voltam a szenvedő fél. A válás erkölcsileg, idegileg, egészségileg, anyagilag, teljesen tönkreteszi az embert. A gyerekeket is rettenően sajnálom. Tulajdonképp épp a sok válás riasztott el eddig a házasságtól. Az az érzésem, túl könnyen válunk. Nem is egy esetben komoly indok nélkül, az első összekoccanáskor kimondják: nem kinlódok veled tovább! Aztán a „súlyos” problémák a második házasságukban is előjönnek. Épp úgy baj van a pénzzel, a megértéssel, a hűséggel, mint az első házasságukban. Másodsorra mégse szaladnak a bíróságra! Ehelyett leülnek és megbeszélik az életüket... Szerintem alaposabban kellene megfontolni mindkettőt: a házasságot is, a válást is.

Íme három fiú felfogása, véleménye a párválasztásról, a házasságról.

A legidősebb tiszta ügy. Egy kiforrott ember véleményét olvastuk. Aki kicsit már kiábrándult, kicsit meg is csontosodott, de ismeri önmagát és tudja, mit, mennyit várhat a másik embertől. Egyébként Krisztián Ferencnek hívják, magassága 180, súlya 72 kg. Haja fekete, szeme fekete, bal arcán három anyajegy.

A középső fiút Kovács Pálnak hívják. 170/59. Haja barna, szemé zöld, arca ovális. Őt épp annyi idő — vagyis öt év — választja

el Krisztián Ferencétől mint a legkisebb fiútól. Mégis, a „nagyobb-hoz” áll közelebb. Sokat látott, hallott, tapasztalt már ő is, de benne még van illúzió. Valószínű, nem fogja elhamarkodni a házasságát. Nem így a harmadik, a tizenkilenc éves. Aki önmagát már érettnek tartja a házasságra, csak éppen mindaz, amit elmondott, az ellenkezőjét bizonyítja.

A házasságekötés előtt „három-négy hónapi ismeretség elegendő”. „A házasság két egymást szerető ember együttélése”.

Mi az, ami elengedhetetlen a házassághoz? — kérdésre a válasza: „Szerelem, szépség, hűség”.

„Akit én elveszek, az olyan szép lesz, hogy ha megyünk az utcán, a hapsikat az irigységtől kitöri a frász”.

Nem segít majd a házi munkában, mert „nem hagyok kiszúrni magammal”.

Véleménye a válásról: „Nem nagy tragédia”.

„Miért nem sikerül sok házasság?” kérdésre a válasza: „Nem volt szerencsénk”.

Ha ő, a 19 éves, széke hajú, kék szemű, szeplős arcú Kiss Péter ma, vagy holnap találkozik azzal a lánnyal „aki olyan szép, hogy ha megyünk az utcán, a hapsikat az irigységtől kitöri a frász” és három-négy hónapi ismeretség után feleségül veszi, szinte bizonyos, hogy nem lesz szerencséje.

Nem lesz, hát nem lesz. Ő akarta — mondhatjuk.

Igen ám, csak hogy 1977-ben az összes házasságok 7,9 százalékát — 7653-at — a Kiss Péterek kötötték. A 19 év alatti „férfiak”.

Sulyok Katalin

Hazárdjáték

Szokrát dobál az áprilisi nap, hajnali párak hizlalják és fényesítik a legelő gyöpét. A domb térdéig őszi vetés nyújtózkodik fel, mint zöld takaró. Zsenge búzaszálak mártóznak a tavasz fényben. B. Lászlónak, a termelősövetkezet agronómusának, aki e látvány kedvéért cipelt a meztelen magaslatra, minden oka megvan a lelkesedésre. Körbenéz, leheveredik a hűvös földre, fogai között fűszálat rágcsál, kóstolgat.

— Az első csatát megnyertük, a tél alig okozott kárt — mormolja szájában a zöld ízzel, s szeme elé tavalyi képek tolnakodnak. Egy éve a k.-i közös gazdaság vezetői káromkodva tértek vissza a korai határszemeről. A fagy futballpályányi területeken végzett a vetéssel, száz hektárt kiszántottak, nem győzték a felülvetést. Az izgága természet egész évben keserítette életüket.

— Hányszor elmondtuk már: a mezőgazdaság műhelyének se oldala, se teteje. Ki biztosítja, hogy az elszórt mag kikel, felcseperedik, beérik? — kérdezi B. feltápáskodva a mezei csendélet közepén. — Minden lépésünk kockázattal jár...

Két évtized példáit sorakoztatja fel igazának bizonygatására. Esős heteket betakarítás idején, amikor a kombájnok órákat mehettek, s a cukorrépaszedő gépeket gyárag munkásai helyettesítették. A fél országot megkörnyékezték a már mindenütt félredobott kéziszerszámokért. Gumicsizmákért, kőpönyegekért szaljattották az anyagbeszerzőt. A növényvédelem elvégzésére érkezett helikopter a szél miatt csak ácsorgott, s a gyümölcsösben hiába füstöltek szalmamaglyakkal, a rózsaszín virágszirmok dermedten hullottak alá.

— Az állandó izgalom a termésért velejárója hétköznapjainknak. Ha minden simán menne, talán a szakma szépsége is megfakulna — magyarázza az agronómus.

Elhajtunk a szakosított telepre is. Az életőstállók patikatiszta. Az infralámpák fényében néhány napos rozsdásbarna foltos borjak sütkéreznek, jámborul bámészkodnak a fehérköpenyesekre. V.-né, az idős gondozó előbb megitatja a szomjas jószágokat: — Az imént járt itt a doktor úr! Mindent rendben talált — lelkesedik az agronómus előtt.

— Elegendő egy parányi kórokozó, az állategészségügyi előírások megsértése, és milliók veszhetnek kárba — érzékelteti B. a kockázat mértékét a kerítésen belül. Egy ilyen nemkívánatos esemény az egész gazdaság biztonságát veszélyezteti.

A gondozóasszony még emlékszik rá, harminc-negyven éve, karácsonykor „aprószenetek” jártak a faluban. A pásztorok vesszőnyalákkal kopogtattak be a portákra. A gazdaasszony annyit húzott ki belőle, ahány tehen akadt a háznál. Megcsapkodta a csordás lábszárát, aki ugrádozva kiabálta: „Ugró legyen a kisborjú!” Az agrármérnök elmosolyodik a homályba merült szokás felidézésén... Tavasztól őszig villanypásztor őrzi a marhákat, a borjúelhullás pedig elenyésző.

— A tébécé, brucellózis ismeretlen fogalom nálunk. A leadott hízők a legjobb minősítést kapják — dicsekednek a telepiek.

A termelősövetkezet elnöke is magasztalja az állattenyésztőket.

— Derék emberek! — mondja. — Én nem az időjárást tartom a legnagyobb rizikónak, hanem az embert. Ha sikerül traktorosokat, fejszökeket céljaink szolgálatába fogni és mozgósítani, tőlünk zuhoghat, fagyhat, jöhet az aszály. De egy-két ember szaván még nem lehet várat építeni... Azt szeretnék megérteni mindenkivel, hogy jelentősége van a legapróbb tévedésnek is, a kár, még, ha száz forint is, valamennyiünk vesztesége...

Az egyik kiváló erőgépezető hazafelémnet betért a kocsmába. Sebtiben lehörpintett két kisfröccsöt, s nehogy rendőrökkel találkozzon, dűlőúton igyekezett tovább. Balszerencséjére árokba csúszott, s bár a gépnek baja nem esett, a gazdaság vezetősége példásan megbüntette.

— Fájt a szívem, hiszen a legjobb brigádvezetőnk volt szó, de kivétel nincs. Ebben a gazdasági helyzetben a mérce mindenre egyformán érvényes — kommentálja az esetet a tsz-elnök.

Reggel fél ötkor bekapcsolja a rádiót; mert hiába tartja a legnagyobb kockázati tényezőnek az embert, az időjárás mégsem lehet mellékes. Hallgatja, aznapra mit ígér a meteorológiai intézet.

★

A város újjáépített terén a pad körül tucatnyi tizenéves szorong. Kora délutáni langyos szellő csimpaszódik loboncaikba, csik-

landozza a srácokat, akik ügyet sem vetnek rá, belemelegedtek játékkukba. Snóbliznak. A tömszi széke a szövívő, kotorászik rövid bőrkabátjának zsebében, hangosan csörgeti a pénzdarabokat. Ököfbe szorult kezek lendülnek előre, mint egy titkos eskü alkalmával.

— Hé!

— Ne röhögtesd! Ez csak kettő.

— Snóbli! — rikolt diadalittasan a széke. Az utána következők elvetik korábbi tippjeiket, ajkai lassú mozgása jelzi, hogy számolnak. Végül kinyílnak a kezek. Senki nem talált. A széke fiú izzadt tenyerében egyetlen pénzdarabot szorongatott. A többiek ránéznek és lassan ocsúdnak. A blöff sikerült. Hahótában tör ki a társaság.

Először nem értik a kérdést. Kockázat? Ez is valami hazárdjáték? Hányan kellene hozzá? Dobókockával játsszák? Elmés kérdéseket röppentenek fel viharászva.

— Én mindennap rengeteget kockáztatok. Tessék elképzelni. Sz.-ből járok be autóbusszal. Ki vagyok téve a közlekedési baleset veszélyének! Ha meg az órára nem készülök, a fizikatanárunk kíváncsi kérdéseinek. Ebédkor az ételmérgezések, a tornateremben a bordatörésnek. Az egész életem egyetlen nagy kockázat — hadarja sajnálkozva a negyedik szakközépiskolás, s társai hirtelenjében nem is tudják, komolyan vegyék-e szavait.

— Szerintem az a legnagyobb kockázat, amikor veszek két mozijegyet, s a csaj nem biztos, hogy eljön — hangzik az újabb válasz.

— A zugpálkafőzés!

— Nekem az elégtelen, mert búcsúzatok a heti zsebpénzemtől, s kétség válik a nyárra beharangozott lengyelországi kirándulás...

— Kockázatos dolog az egyetemre jelentkezés is. Az ember hónapokig készül, kimarad a legjobb bulikból, elkerülük a barátai, szakít vele a barátja, s még csak azt sem tudja biztosan, megéri-e vállalni az áldozatot. S, ha nem vesznek fel? És jövőre sem? — kérdezi a társaságból az egyetlen rövid frizurás fiatalember. Kezében zavartan csörgeti az aprót, félreérthetetlenül célozva arra, hogy mielőbb szeretnék folytatni kedvenc időtöltésüket.

— Másra gondoltam. Komolyabbra. Mondjuk egy ipari nagyüzemben mit takarhat ez a szó, vagy társadalmi méreteken?

Kormos tükörcserepek

„...mert semmi idő nem csiszol semmit hamissá az élet fontos sarkain.”

Kormos István családtagjai, közeli barátai, neveltjei úgy vélhetik, hogy két hosszú év és annyi megrendítő búcsúztató után róla, érte szólni nincs, nem lehet jogom, hiszen „egyetemének” csak levelező hallgatója, s hét-köznapjainak csak távoli tanúja voltam. Mégis, miként a gyászoló gyülekezésben hátul álló szegény rokon, elmondom, ami keveset életeről, haláláról és feltámadásáról tudok.

Sorsát tükörben felvillantani nincs hatalmam, a lébenyi szárnyasoltár versmását megfestenem, kifaragnom sem, csak annyit tehetek, hogy fölmutatom ezt a három, bánattól kormos tükörcserepet, amelyek talán megőriztek valamit belőle, aki — Fodor András Füleprekviemjének számomra ráillő szavaival — „eleven arccal, ernyedetlenül /jár föl-alá/ az én időmben mindörökké”

Hogy magamutogatássá ne fajuljon az első, még életéből származó emlék, s egyúttal megpróbáljam távol tartani a közelgő ellágyulást, hadd idézzek előljáróban néhány sort Pomogáts Béla tanulmányából, amely a *Napjainkban* jelent meg: „... a fiatal költők... tőle tanulták meg a szavak súlyát, a tiszta képek szeretetét. Mit adott, mit adhatott Kormos István, mint költő, mint mester nekik? Mindenekelőtt nyelvi biztonságot, azt, hogy a pontos szó, a pontos kép és a pontos versszerkezet a költészet soha el nem évülő követelményét jelenti. Követelményt, amely egyszersmind költői kultúra, sőt talán ennél is több: költői morál.”

„Egy ilyen költői moráleckét szeretnék itt felidézni. 1977 tavaszán három verset vittem Kormosnak a Móra Kiadóba: a neki ajánlott „Károlymajori muzsikuskok”-at, a „Válasz Divinyi Mehmed írtyének”-et, s a „Két mese két időben” címűt. Leültetett, s ideges feszkelődésekre ügyet sem vetve (a kevesek közé tartozott, akik a szerző jelenlétében is tudnak, sőt szeretnek verset olvasni!) belemerült gépiratban is mindig ákombákom írásaimba.

Szép... — mondta a „Károlymajori,-ra, majd minden átmenet nélkül megkérdezte: Mondja, horgászott már maga valaha? Pironkodva bevallottam, hogy horgászbotnak soha színét se látam, s a bolti halasmedencét is nagy ívben elkerültem.

Mint kiderült, a harmadik vers, a „Két mese két időben” apró, rejtett pontatlansága miatt faggatott. Az eredeti szöveg így hangzott: „citromkarikák úsztak /teámban néhanap/ Más-hol-országból/ csalizott/ sárgahátú/ halak”

Végül, némi keserves töprengések után rávezetett, mint egy kicsit együgyű, de fejlődőképes óvodást, a hiba nyitjára. „Gondolkozzon” — biztatott türelmesen — „... a halak csak dög-lötten lebegnek a felszínen, vagy ha mégis élnek, akkor sem a hátukat mutogatják. Ráadásul a félbevágott citromkarika egyik oldalán olyan ke-rek, mint egy ponty hasa.”

Azóta sárgahasú citromhalak úsznak a teámban, s a versben is, amely alá legszívesebben odaírnám: javított: Kormos István.

A második, legfeketebb tükörcserep már halála után akadt a kezembe. 1979. tavaszán a Gödöllői AFÉSZ-Áruházban, egy „LEERTEKELT” feliratú kartondobozba hajítva találtam rá az „N. N. bolyongásai” piszkos, tépett, a végsőkig — tíz forintra — leárazott példányára. Nagy László műfordításkötete, a *Sólymok vére* és néhány elavult közgazdasági kiadvány társaságában.

Utolsó huszasom felén — a többi útiköltségre kellett —, hazamentetem az „N. N.”-t, az otthoni többi példány mellé, a másik kötetet fájó szívvel sorsára hagyva.

Ekkor éreztem Kormos István halálát először valóságnak, s ekkor éreztem először azt, hogy róla írnom előbb-utóbb elkerülhetetlen.

✱

Születék... kínzatak... meghala... s végül feltámad. Feltámadása halála második évfordulóján történt, vagy ha korábban, számomra akkor lett bizonyosság. Eppen ma hat napja, hogy szülőtte földén barangolva, azaz — kormosi pontossággal —, inkább rossz cipőben, hólyagos lábbal csoszogva-sántikálva, tanúja lehettem ma is világokat varázsoló hatalmának.

Kezdem azzal, hogy a Kormos-emléktúra részvevői sem gyászosak, sem ünnepélyesek nem voltak. A lébenyi templom előtt jutott eszembe, hogy leginkább a „Canterbury mesék” vidám, csevegő zarándokaira emlékeztetünk, s az ő kedvéért, neki, az ő bravúros fordítását dramatizálva anekdotázunk-ágálunk a Szigetköz forgószínpadán.

Kivételt talán csak a Héderváron töltött félóra jelentett. A romladozó kastély parkjában és szobáiban mindenki elcsöndesedett kissé.

Ott értettem meg, hirtelen-váratlanul, hogy halála nem-halál, mert ho-

gyan is lehetne halott, az, aki egyetlen, mástól sose hallott szóösszetétel-lel maradéktalanul képes feidézni egy valóságos színhelyet, ezúttal éppen a hédervári kastély szobáinak és kútszerű, belső udvarának tompa, sűrű növényi zöldjét.

„A megtalált mohahomály” — ez lehetne a címe ennek a töredéknek.

Ugyanaznap délelőtt, a testvéri költőbarát versértelmezését hallgatva még elhittem, hogy a mohahomály lehet a megcsodált mélytengeri filmek zöldje, vagy a valóságban is látott óceán, ma azonban már tudom, hogy a „Ház Normandiában”, és a jóval korábbi, több, mint egy évtizeddel a franciaországi élmények előtt született „Vallomás régholt költő hangján” mohahomály a gyerekkori Atlantisz megmentett darabja, az örökléte emelt Hédervár. S ha a lebombázott pesti bérház udvarának (Egy hajdan elrepült ház), „kenyér, kenyér, kenyeret” kiabáló biciklis pékje a távoli otthon hírnökeként felbukkanhat a normandiai dombok élén, miért ne költözhetne a dunántúli kastély szobáinak szorongó, nosztalgikus homálya egy szerelmi tragédiát vagy legalábbis elválást sejtető tengerparti ház falai közé? Meggyőződésem, s az előbbi állítást megerősíti egyben, hogy a normandiai vers „igen, sohá”-t suhogó, baljós denevérei ugyancsak innen, az Estével és a szerelemmel való első találkozások színhelyéről röptek át francia földre...

✱

Ha e három tükörcserepet nem csiszolta hamissá az idő, az is egyedül az élő Kormos István érdeme; amit irtam és frunk, egykor volt kölkei, lehet suta és töredékes, mint ez a néhány sor, de pontatlan és hazug soha.

Köszönjük.

Petróczi Éva

Veres János

Himnusz

Ó lányok, lányok, nagylányok,
tövis közt nyíló virágok,
a blúzt s a ruhaszövetet
majdnem kibőki mellettek,
de így szép a lét, ez a jó,
véremnek éppen ez való —
fekete harisnyakötőt
és műszempillát viselők,
presszóasztalnál tréccselők,
erkélyen meztelenkedők,
ó lányok, lányok, nagylányok,
váltátok meg a világot,
parjpatok a kerékpár,
hajatok könnyű szélben száll,
baljósan szürke hajnalok
ne fogjanak ki rajtatok —
Mozi előtt várakozók,
erdőszélen sátorozók,
biológiát magolók,
piros autókról álmodók,
szatyorral vonathoz futók,
Mikszáth regényét lapozók,
feszes nadrágban feszítők,
hivatallépcsőn lihegők,
fatányért, iccét, nyüstölőt
csak múzeumból ismerők,
beat-zenét buzgón hallgatók,
térdetekkel hivaikodók — —
ó lányok, lányok, nagylányok,
megszédít ringó járástok;
ál-aszkéták s hoppmesterek
szemétől ne reszkessetek,
ne egye köd a vágyatokat,
mint óriás a bárányokat — —
Arasznyi-szoknyás jötevők,
bokorban hanyatt-heverők,
tömegben hozzám-tapadók,
strandhomokban fagyvaltozók,
gép mellett gyöngyöt izzadók,
kapanyelet cirógatók,
vasárnap kiöltözködők,
sztárfotókban gyönyörködők,
obsitost hőssé hevítők,
látköröm benépesítők,
akárhogyan is: éljete!
s hadd éljek én is: köztetek!
ha kell, a világ peremén,
ha kell, tengerek fenekén — —
Gyümölcsbe mohón harapók,
ingnyakon rúzsfoltot hagyók,
sarat arannyá nevetők,
okos szemmel kötekedők!

Lakodalmatok ünnepén
szálljon belétek égi fény,
tündérré fésülködjete,
tüzesen tündököljete,
s őrizzete új Veszta-lángot,
mint tűzhelyét a nagyanyátok

Magányom Muhi-pusztáján
legyete ékes szivárvány.

Jácintot viszel

Elmégy hát te is, cimborám,
haugod az alkony elragadja.
illettünk egymáshoz, akár
a törött korsó két darabja.
Mily tömegvonzás titkai
rendelte mellém? milyen árnyak?
öröm volt lépted hallani,
szívedtől nyerni olajját.
Szerencsénk nem volt, csak borunk
— ha tellett rá —, s egy lány
szavára

aranyba vont a homlokunk
a képzelet vad boszorkánya.
Sasokkal egyálmuk vagyunk,
s görcsben pihentünk, mint a bénák.
hű csőszként őrizte agyunk
a legjobb ősök hagyatékát.
Országunk volt a zsenge rét,
az est kitárta pipacsfátylát,
köszöntek sudár jegenyék,
lila felhőkre kúszó fáklyák.
Nem néztük zöldnek, ami kék,
vérünk morzsáért nem esengett,
a róza tömött, szép fejét
kértük s tág, parttalan szerelmet.
Billegtek ezüst levelek,
szellő tolult a rétre hűsen,
a vízen fény-híd remegett,
s mögöttünk Villon járt a fűben.
Éjféltkor régi rémmesék
vijjogták be a hamvas csendet,
üregek nyíltak szerteszét,
mész-színű gőzük ránk-sistergett.
S mint forróövi vadvirág,
mit pokolszívű sugár éget,
úgy nőttek bennünk új csirák,
újnál is újabb tünemények.
Most útrakelsz, hív kékes éj,
jácintot viszel kék szemedben,
kívánom: biztos célhoz érj,
sebek rózsája ne keressen.
Sarat ritkít a lópata,
fekete varjú száll fölöttem,
utánad nézek, mint a fa,
mely megreszket a fehér ködben.

Petróczi Éva

Rozmaring

Nekem nem a pálma,
a halk-szelíd,
de az illatos-szűrős
rozsmaring

a húsvéti feltámadás virága.

Hogy el ne hagyjon
a megharcolt kegyelem,
rozsmaring,
cserépnny kertem

Életfája, maradj velem.

Zonda Tamás

Kirándulás

háborús helyekre

(Káprások)

Dombok, varjak beszélhettek
ez már a béke,
fűszálakba hajolva hallgathatom
most elvert idejű fényképek
sárga meséit.
Ez már a nap melege
nem a torkolattüzeké
a futóárkok
vonása is csak gondolat
zubbonyokat viasz koponyákat
is hiába keres
a hajnal hűs zúzmarával.
De emlékszem gyermekkoromra
itt még megbotlottunk a kiálló
kezekben, csorba fegyverekben
és az árkok toroka skalpokkal
aknákkal terhesen leselkedett
felhőtlen lépteinkre.
De a pattanó idő
szallaga nem múlik homlokomról:
azok a kezek még kinyúlnak,
divatos cipőm után néznek
elhiszik fanyar csalánba
temetkező arcomat
a varjak szememet kívánják
s kedvemet bodza-virágok
pergetik kormos nedveikben...
Ezen a sustorgó szítáló
mézünnepevény mondom:
legyen rendezett a dolgunk
de nem szerkesztett, kimért,
a boldogság feszes, nyugtalan
ahogy a Káprások nyugalma is
a béke és a pusztulás összege.

Horváth Lajos

Képeslapok

TÓ

Már régen és hosszan bolyong a férfisirás bennem,
indult a nádban, mikor a fiú kiért a tóhoz,
nyakába kötve horgok között a bodzanyelű kése,
békák, halak, kagylók és más ártatlan állatok ellen
elszántan harcra kegyetlen kiontott vérrel,
estére értette meg a boton piruló keszeg mögött guggolva,
az első megszerzett étel után már egyedül van
és a tó akkor elkezdett nőni, mint a tenger,

NAPLEMENTE

Gerlek repültek sorszerűen a guruló lángba,
falud tetői tüzlöttek vörös napokkal a láthatáron,
mire összemarkolt lelked arcodban fölemelted,
rá perzselt tollak hullottak feketén forogva,
hátrad mögött egy-két hang és szál hegedű keserve nyítt,
a császár-sárga fal is felragyogott még egyszer, mint az
okádék,
sejtésed settengett, de egyre merészebben közeledve,
hogyha kihajnalodsz, a világ majd bealkonyít.

DUNAKANYAR

Utolsó meséid akkor úsztak el a szalagos széllel,
borzongás rezgett végig gerinceden s hallottad belependül,
ütötten meglendült fönnebb vörös szirmaival a pipacs-ég
és a láthatárra hullt fonnyadva körös-körül feketedő széllel,
ekkortól patakok kezdtek ragyogni benned, nagyhátú folyók
végtelen
s cserjések mentén haladva lefelé ereszkedsz mindig azóta,
már-már tele tüdővel szívod a jó vízszagú levegőt
s biztatod magad, im itt a gázló, mert nem átkelend
lehetetlen.

SZALONNASÜTÉS

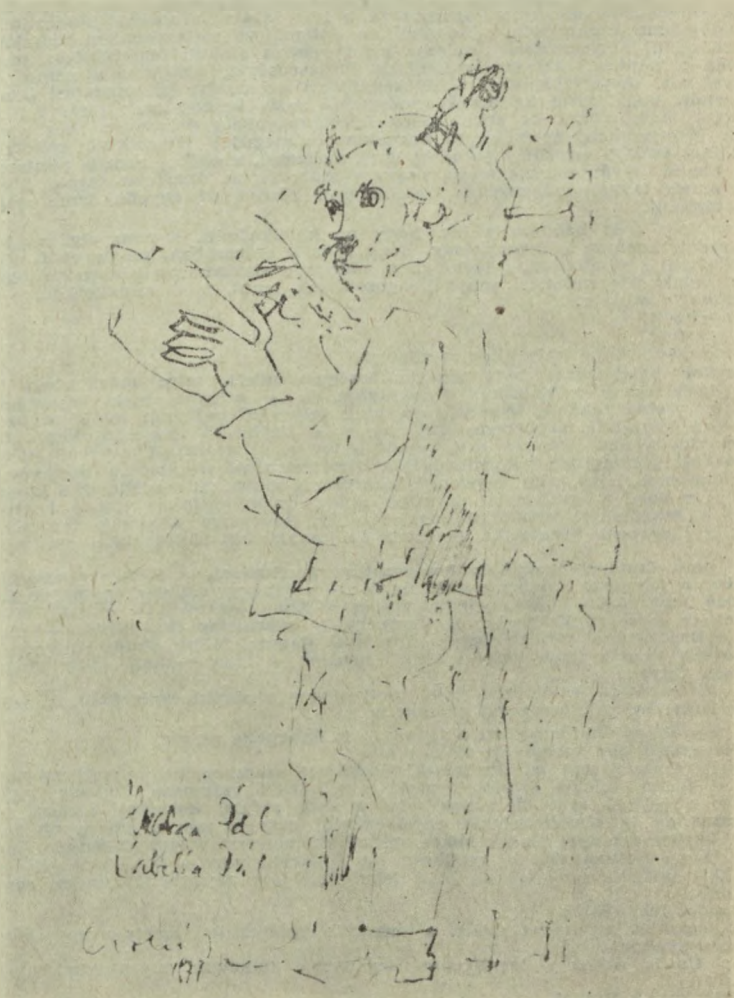
Tábortüzeket gyújtasz magadban fázón esti, didergő
fennsíkon,
kerítéd katonák karéjával csapkodó kardú vemhes lángodat,
eloldod bennük az ének keskeny szalagjait lobogni hosszan
a határra,
ülsz közéjük földre, hogy hangjukba társként fonódj fekete
sípodon
és tornyosul, tornyosul tűz és ember, veti magát az élet az
égnek,
majd száll alá, ereszkedik, lohad a cél s fejed is hajlik
előre,
figyeld, csepegő szalonnád alatt hogyan fetreng a parázs
fájdalmában,
s hogy szemeid gömbjében még mindig micsoda vagyott
vilagok égneek.

SZIVÁRVÁNY

Az volt a legjobb tán, hogy volt kiket tisztelned a holtak
között,
nem élhettél volna sokáig, ha nincsen erre annyi alkalom,
de az ágyúkat vezénylő költő s a szegény feje deli halálú
és a tömzsi képviselő, kinek segítségével fegyőre könyörgött,
valahogy elvagy hát a sorban, ha jól meghúzod magad,
de ne hidd, te vagy az egyetlen, kinek, ha időnként felnézel,
feltűnik a fekete égben Madách iszonyú bajusza,
míg a menet handabandázik ez őszülő szőr-szivárvány alatt.

KODÁLY RAVATALA

Vegyesen tolongott ravatalod felé rajongó s ki tudta, megint
mi veszett,
mikor az időd vége körül folyatta emberrel az Akadémiát,
a városra valami kicsorbult nap hatolt fejed fölött mégis,
felszántva egünk, áttörve füstöt, szétszabva szennyes
feileget,
mióta annyi tépett erdőnk, szijas családfőnk veszett oda,
szálerdő-hajad védelmez minket kiirthatatlan,
benned bujdoklunk szabadon, harmaton járva könnyeden,
mert a küldött halál minden útján keresztbe fekszik zenéd
torlasza.

Tárgyszerű és tárgyilagos Madách-életrajzért

1961-ben írta az ismert Madách-kutató, Győrffy Miklós: „Ismeretes, hogy irodalomtörténetünkben Madách úgyszólván az egykönnyű írók közé tartozik: az egész Madách-irodalom tökéletesen Tragédia-központú”.

Azóta két évtized telt el, 1964-ben Madách halálának centenáriuma megpezsdítette a reá vonatkozó kutatást, több drámája is már sikerrel szerepelt színpadiainkon, egyre-másra jelentek meg életének egy-egy szakaszára, motívumára vonatkozó s eddig publikálatlan adatok feltárásai, és mégis az a vastkos, 500 oldalas mű, amely legutoljára (1978-ban) mintegy összefoglalta az utóbbi évtized kutatásának irányait és eredményeit, ismét a korábbi összképet mutatta: felerészben *Az ember tragédiájának* ilyen-amolyan elemzéseit, színpadtörténetének adalékait, s a másik felében egy-egy részterületre vonatkozó adatfeltárásokat. Közben pedig itt is, amott is elhangzik, hogy bizony szükség volna egy kritikai kiadásra Madách Imre műveiből.

Bizony szükség volna! Hiszen, ha csupán a *Tragédiát* tekintjük, már az magában is, de ma már Madáchnak több más drámája is élő s elevenen ható, időszerű vitákra alkalmat adó irodalmi és színpadi anyag, s már pusztán értelmezéséhez is, de az életmű egyéb, rejtett kincseinek feltárásához is szükség volna a kritikai kiadásra (talán inkább, mint jó néhány, sokkal kevésbé elevenen ható klasszikusunkéra...). S itt jómagam, mint egy másik elevenen ható klasszikusunk, Jókai Mór kritikai kiadásainak egyik szerény munkatársa, tapasztalatból állíthatom, hogy egy ilyen kiadás alapos elkészítésének igen fontos biztosítéka a jó életrajz. Az író élettörténetének tárgyyszerű és tárgyilagos feltárása.

Madách Imréről már több életrajzi mű jelent meg: irodalomtörténeti igényű is, szépirodalmi jellegű is, s kiadták életének fellelhető írásos dokumentumait — összefoglaló jelleggel is és kiegészítően is.

Vessünk egy rövid pillantást a Madách-életrajzírás történetének főbb állomásaira.

Másfél évvel a költő halála után, 1866. február 6-án a Kisfaludy Társaság ülésén hangzott el *Madách Imre emlékezete* címmel Berczy Károly előadása. Az ugyancsak nógrádi író, a kítúnó Anyegin-fordító nemcsak földije, hanem személyes jóismerőse is volt Madáchnak s így az emlékbeszédbe foglalt életrajzot közvetlen ismeretei alapján állította össze.

Midőn tizennégy évvel később *Madách Imre összes művei* címmel Gyulai Pál három kötetben kiadta Madáchnak távolról sem „összes” műveit és válogatott levelezését, előszavának végén megjegyezte, hogy Madách életrajzának megírásához nem volt elég adata, de ennek ideje sem érkezett még el; helyette közölte az addig legteljesebb idevonatkozó tanulmányt, Berczy Károly fent említett emlékbeszédét.

Ezután folyóiratokban megjelent összefoglalások, lexikonban, kézikönyvben közölt szócikkek után a XIX. század legvégén ketten is jelentkeztek egy-egy terjedelmes Madách-életrajzzal. Palágyi Menyhért gimnaziumi tanár, majd egyetemi magántanár, matematikus, de főként filozófus 1890-től kezdve többször vendégeskedett Alsósztrégován, Madách Aladárnál, a költő fiánál; előbb, mint írja, alaposan tanulmányozta Madách műveit, majd — olvassuk előszavában — „ha a költőt magát nevezem saját élettörténete legfőbb tanújának: akkor fiát, Aladárt a második fő tanúnak kell mondanom”, további adatforrásaiként pedig Madách jóismerősei közül Szontagh Pált, Veres Szilárdát, Lónyay Albertot és Hanricy Ágostot jelöli meg. Amit így gyűjtött, azt előbb hírlapi cikkeiben használta fel, majd 1900-ban *Madách Imre élete és költészete* címmel az első terjedelmes és átfogó igényű könyvalakú Madách-életrajza jelent meg. A másik terjedelmes, de könyv alakban nem publikált Madách-életrajz egy évvel korábban, 1899-ben, a *Magyar Szemle* c. folyóirat hasábjain tizenöt folytatásban jelent meg, *Madách Imre életrajza* címmel. Szerzője Becker (utóbb Bakonyi) Húgó tanítóképző intézeti

tanár szinte kizárólag korábbi nyomtatott forrásokra, elsősorban Palágyinak addig megjelent cikkeire támaszkodott, ezeknek adatanyagát bővítette ki geográfiai és genealógiai művek idevonatkozó felvilágosításaival és gondosan felhasználta Madách levelezésének addig publikált darabjait. Abból, hogy elsősorban Palágyira támaszkodott, már világos, adatainak és egész beállítottságának „ősforrása” ugyancsak Madách Aladár volt. S itt csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy Palágyi művének és adatainak pontosságát és hitelességét gondos adatközlésekkel vonja kétségbe s egész művéről alaposan leszedi a keresztvizet még ugyancsak 1900-ban Morvay Győző.

1914-ben Voinovich Géza *Madách Imre és Az ember tragédiája* című könyve az addig megjelent életrajzi adatoknak kiválogatott részét s főként Madách műveit, túlnyomórésztben *Az ember tragédiáját* filológialilag elemzi. Barta János 1931-ben adja ki részint már megjelent, de túlnyomórészt az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött s akkor még kiadatlan, kéziratos anyagok alapján *Az ismeretlen Madách* címmel új szempontú életrajzi portréját, mely mintegy előtanulmány a szerző 1942-ben megjelent s az addigi eredményeket inkább elemzően, mintsem kiegészítve összefoglaló *Madách Imre* című könyvéhez.

Közben azonban egy újabb, eredeti adatközléseken alapuló Madách-életrajz látott napvilágot, 1934-ben *Madách az ember és a költő* címmel. Szerzője Balogh Károly, Madách Imre sógorának, a szabadságharc elbukása után menekülés közben az erdélyi hegyekben meggyilkolt Balogh Károlynak unokája, aki mint könyve előszavában elmondja, felhasználta ugyan a korábban megjelent műveket és a kéziratos Madách-hagyatékot is, leghitelesebb forrásának azonban apja emlékezéseit tartotta. Apja, a meggyilkolt honvédtiszt fia együtt nevelkedett unokatestvérével, Madách Aladárral Alsósztrégován, ahol gyermekéletüknek és serdülésük idején kialakult gondolatviláguknak legfőbb formálója az őket szigorú gondossággal felnevelő nagyanyjuk, a költő édesanyja, idősb Madách Imréné volt.

Bizvást mondhatjuk tehát, hogy mindkét forrásértékű, eredeti portrét rajzoló Madách-életrajz szerzője — *Palágyi Menyhért* és *Balogh Károly* — ugyanabból az adatforrásból merített, s ami művekben nem írásos dokumentumokon, hanem szóbeli közléseken és hangulati befolyásolásokon alapul, mindaz végső soron idősb Madách Imrénétől eredt. S e befolyástól, még akkor is, ha azt a kritika mérlegére teszik — mint Madách Imre feleségének megítélésében — képtelenek függetleníteni magukat.

Igen széles körű biográfiai kutatások alapján jelent meg 1932-ben az *Ember küzdj* című háromkötetes mű. Szerzője, Harsányi Zsolt, amint be is számolt róla az Új Idők hasábjain, nem elégedett meg az addig kiadott és az Országos Széchényi Könyvtárbeli Madách-hagyatékban hozzáférhető adatok, levelek, dokumentumok feldolgozásával, hanem kibányászott akkor még lappangó leveleket és kifaggatta Madách egykori környezetének akkor még életben lévő tagjait vagy ezek leszármazottait mind nógrádi szűkebb pátriájukban, mind a költő családi és társaságbeli világában. Azt hiszem, mind ez ideig ez volt a legkiterjedtebb, legalaposabb Madách-kutatás, csakhogy... Csakhogy Harsányi Zsolt nem filológiai — tudományos vagy legalább ismeretterjesztő célú — életrajzot készített, hanem regényt írt. A „biographie romancée” akkoriban különösen népszerű műfajában, melyben pl. Stefan Zweig világhírre tett szert, a szorgosan felkutatott életrajzi adatokhoz és motívumokhoz még gondos korrajzot ábrázolva, a dokumentumok, helyenként szó szerint idézett levelek hézagait a tehetséges író képzeletével kitöltve, írta meg Madách Imre életregényét.

A műfaj népszerűsége folytán, de azért is, mert „beérett” a Madách-téma, éppen akkor, amikor a *Tragédia* új német fordítása és bécsi, burgszínházi sikere határainkon túl is fokozottan ráterelte a figyelmet a műre és szerzőjére, Madách élete szépirodalmi témává vált. Mindenekelőtt házassági konfliktusa. Először a *Tragédia*-fordítással Madách-ismerővé ihletett Mohácsi Jenő érdeklődött Fráter Erzsike sorsa iránt: 1935-ben jelent meg *Lidércke* című regénye, majd pedig ugyanabban az évben, melyben Halász Gábor két vastkos kötetben Madách teljes irodalmi hagyatékát, Staud Géza pedig időrendbe szedett teljes levélváltását adta ki — 1942-ben — Lászlóné Kiss Ibolyának a Madách-családot ismerők utódaival folytatott levelezése alapján látott napvilágot *Erzsike tekintetes asszony* című regénye, és ugyancsak

ez volt az az év, melyben Barta Jánosnak is megjelent fentebb említett összefoglaló-értékelő filológiai munkája Madáchról.

Úgy vélem, nem véletlen, hogy éppen a második világháborúban, az embertelenség tetőződésének idején annyian egyszerűre, s olykor egymásról nem is igen tudó párhuzamossággal keresték, hangoztatták a Madách Imre életművében rejlő humánomot.

S a második világháború után? A Madách-kutatás általános jellege teljesen megváltozott: részleteiben a korábbiaknál tárgyyszerűbb, felfogásában s főként a szektánsággal folytatott győzelmes vitáiban tárgyilagosságot, de az összefoglaló teljességre való törekvés nem mutatkozott meg. Remélhetően csak azért, hogy a tárgyyszerű rész kutatás és a tárgyilagosság irányzata előkészítse a még mindig hiányzó, tudományos igényű Madách-életrajz megírását.

És hát mi történt e téren az utóbbi három és fél évtizedben? A Madách-levelezésből korábban már Gyulai Pál, Palágyi Menyhért, Komlós Aladár, Staud Géza, Halász Gábor és Harsányi Zsolt által publikált szövegekhez Györffy Miklós, Kerényi Ferenc és Köhegyi Mihály csatlakoztatott újabb darabokat, Madách életének s különösen 1848–1849. évi működésének korábban közzétett dokumentumait Belitzky János, Krizsán László, Kamarás Béla, Szabó József, Leblanc Zsoltné és Rusvay Tibor gyarapították, színpadi utóéletéről Németh Antal, Kántor Lajos, Csapláros István, Rákos Péter, Szeli István, Ruzicska Pál, Guglielmo Capacchi és e sorok írója gyűjtött össze újabb adalékokat, Baranyi Imre a költőnek ifjúkori olvasmányaira derített fényt s e távolról sem teljes felsorolást még kiegészíthetjük azal, hogy Lászlóné Kiss Ibolya korábbi regényének forrásairól immár filológiai értékű adatgyűjteményt adott ki könyv alakban és Madách életrajzának — ismét főleg házassági drámájának — szépirodalmi feldolgozásai is szaporodtak, így Székely Júlia *A két Madáchné* és Felkai Ferenc *Madách* című színdarabját említhetjük.

Mindez építi, előkészíti a kritikai igényű életrajzot.

Mindez azonban már annyira bőséges és ugyanakkor annyira szétszórt anyag, hogy jelenleg bizvást áttekinthetetlennek mondható, sőt még arra is alig kínálkozik lehetőség, hogy egymásnak látszólag ellentmondó megállapítások kritikailag szembesíthetők, „öröklődő” hibák kiküszöbölhetőek legyenek.

Hogy a már publikált anyag áttekinthetővé s a fedés veszélye nélkül kiegészíthetővé, majd a leendő tudományos felhasználáshoz jól felhasználhatóvá legyen, ahhoz egy teljességi igényű Madách-bibliográfián kívül célszerűnek látszik egy olyan életrajzi krónika, amelyen a szovjet irodalomtörténet-írásban hasznosnak és népszerűnek bizonyult (hogy csupán az 1958–1960-ban megjelent két kapitális művet, Lev Tolsztoj életének két kötetben, Makszim Gorkij életének négy kötetben kiadott krónikáját említsem), s amelynek alapja az, hogy kronológiai rendbe szedve állítja egymás után — s ahol kell, kritikailag mérlegre teszi — az író életéről ismeretes adatokat.

Hogy egy ilyen munkának mi a szerepe és hogy az adatanyag maximális egybefoglalásán kívül „öröklődő” hibák kiküszöbölését, egymásnak ellentmondó adatok kritikai szembesítését is hogyan szolgálja, azt két példával fogjuk illusztrálni.

A Madách-életrajzok élén álló Bérczy-féle emlékbeszédben ezt olvassuk: „A sztrégovai Kastélynak 1823-dik év január 21-én örömmünnepe volt: az ő családnevnek fiú örököse született...”. S azóta minden kézikönyv, irodalomtörténet és lexikon így írja: Madách Imre született 1823. január 21-én.

Pedig már az első dokumentált Madách-életrajz, Beckeré 1899-ben felhívja figyelmünket egy dátumzavarra; azt olvassuk a költőről, hogy Szontágh Pálhoz 1863. januárius 20-ról kelt levelében bizonyára csak tévedésből tehetette születése napját januárius 20-ára, ezeket írván: „E szerencsétlen mai nap tesz negyvenévéssé s ettől két szent pátrónusom, Fábrián és Sebestyén sem ment meg.” Mi ez? Hogy valaki egy levelének keltezésénél egy napot téved, az még könnyen előfordulhat, de azt, hogy védőszentjeit tévesen jelölte volna meg, Madáchnál lehetetlennek kell mondanunk. Nos, a megoldás ott van Becker Hugó cikkének következő soraiban, melyeket azonban maga a cikkíró sem értett meg. Közli ugyanis az alsósztrégovai római katolikus anyakönyv ide vonatkozó bejegyzésének szövegét, melyben ez áll: „Nr. 1. 1822.

21. Januarii. Baptizans: Idem Parochus. Baptizatus: Emericus. Parentes... stb.” vagyis magyarul: „1. sz. 1823. január 21. Keresztelő: Maga a plébános. Megkeresztelt: Imre. Szülei... stb.” Világos: a január 21. nem a születés, hanem a keresztelés dátuma volt: érthető, hogy az újszülöttet, aki esetleg az esti órákban jött világra, télvíz idején nem aznap, hanem másnap tartották keresztvíz alá. Furcsa, hogy Becker Hugó, aki egyébként gondos adatfeldolgozó volt s mint századvégi tanárember kétségkívül tudott latinul, a „született” és „megkeresztelt” közti különbséget nem vette észre. Nyilván Bérczy Károly adatközlésének szuggesztíója hatott rá. De átvette a tévedést a tudós Voinovich Géza is, aki könyvének legelején a január 21-i dátumhoz az alábbi lábjegyzetet fűzi: „Ő maga egyik levelében jan. 20-ra teszi, a keresztlevél 21-ikét mond. Közölte Becker Hugó a Magyar Szemle 1899. évi folyamában, 22. sz.” Voinovich tehát látta Becker cikkét, olvasta is a keresztlevél szövegét és mégsem vette észre, hogy a dátum nem a születésre, hanem a keresztelés napjára vonatkozik... Így öröklődött és öröklődik mindmáig, legutóbbi kézikönyveinkig ez a dátumhiba. Ideje lesz kijavítani.

Madách Imre házassági drámája részint a téma csábítása, részint az adatok hézagossága folytán jelentős helyet foglalt el mind a filológiai igényű életrajzokban, mind pedig az életrajzi regényekben, melyek részben, mint mondtuk, éppen erre a témára koncentráltak.

Véleményem szerint e téma szemérmes elhallgatása éppen olyan hiba, mint felnagyítása: ha foglalkozunk vele, akkor nem öncélúan vájkálunk valakinek legbensőbb magánügyében, hanem az irodalomtörténetben nélkülözhetetlen kutatást végzünk egy költői életmű — és Madách esetében egy kiemelkedő nagy alkotás — motívumainak jobb, hivebb megismerése végett, másfelől viszont nem tagadhatjuk, hogy kényes témáról van szó s ezért csak végtelen tárgyyszerűséggel és tárgyilagossággal szabad hozzányúlunk. S éppen ez az a pont, ahol eddig még a filológiai igényű életrajzok is többnyire a regényes életrajzok tipikus hibájába estek.

Hogy mi ez a hiba? Engedtéssék meg, hogy e kérdésre úgy válaszoljak, mint aki már maga is írt regényes életrajzot (Makszim Gorkijról, 1967-ben jelent meg) s annak írásakor olyan szabályt igyekezett követni, amelynek megszegését az életrajzi regények tipikus hibájának tartja. A szabály, véleményem szerint az, hogy addig a határig, ameddig adatok maradtak fenn hősünkről, a legszigorúbban tartani kell magunkat mind a tényekben, mind pedig a motívumokban megnyilvánuló történeti hűséghez, s e területen a regényíró legfeljebb dialogizálásokkal, szuggesztívnek szánt környezetrajzokkal, kronológiai fogásokkal szolgálhatja a műfaj sajátos követelményeit. Csak ott, ahol a fennmaradt adatok hézagosságok, ott eresztheti szabadjárja a képzelőt, de ott sem annyira, hogy a kitalált — vagy finomabban szólva: megsejtett — elemek akár a legcsekélyebb mértékben is ellentétbe kerüljenek az adatokkal. S még kevésbé az adatok logikájával. Ellenkezőleg: alá kell támasztaniuk ezt a logikát — mert ha ezt teszik, akkor nemcsak hogy nem kerülnek ellentétbe a valósággal, nem lesznek „rajtakaphatók”, hanem éppenséggel elősegítik azt, hogy az olvasó felgyúlt képzelete a realitás irányában élje ki magát.

S mit látunk Madách életrajzának még filológiai igényű feldolgoásaiban is? Bérczy Károly másfél évvel a költő halála után, amikor a családi konfliktus szereplői még járták a maguk életútját, már csak tapintatból sem tehetett egyebet, mint azt, hogy néhány költői mondattal átsiklott a történetek felett: „...haza, Csesztvére sietett, repült, hogy ott a boldogságnak — már csak romjait találja. Sötét napok, a börtön éjénél sötétebb évek következének. Haza, család, hit, remény, szeréte: mind oda, oda! Hová meneküljön a hajótörést szenvedett a feje fölött összecsapó hullámok közt?” (Hogy ezután tárgyi tévedés következik: Bérczy szerint Madách a házasság felbomlása után menekült anyjához, Alsósztrégovára, holott a valóságban éppen ott, Alsósztrégován következett be a házassági dráma — ez a tévedés csak arra vezethető vissza, hogy Bérczynek az ide vonatkozó adatok még hiányosan álltak rendelkezésére.)

Azután Palágyi Menyhért leveleket, tényszerű adatokat, de mendemondákat is gyűjtött Alsósztrégován, s íme cikkeinek alapján Becker Hugó már 1899-ben, ő maga pedig 1900. évi könyvében, valóságot és inszINUÁCIÓT összekeverve, taglalja, magyarázza hosszan a házasság felbomlásának okait és körülményeit. Voinovich Géza úgy igyekezett mindezt kivonatolni, hogy csak a tényekre szorítkozzék, ám a kulminációs ponton ő is belekeveri a tények közé a feltételezést. Balogh Károlynál pedig ne is csodáljuk, ha értékes tényközlései közé ilyen fejtegetés ékelődik: „... Gyermekek és üres lelkületének hiányzik férje védő jelenléte, erőt vesz rajta az unalom — mert hisz ő csak akkor tud szórakozni, ha szórakoztatója akad — gyenge jelleme támaszt, mulatni vágyó természete pajtást keres. Mikor aztán találilyent, akkor elfelejti az egyedülletet, a gondot, a bajt, de elfelejti férjét is, elfelejt mindent és így történik, hogy végül megfélekedezik maga-magáról is.”

Azzal az ismételtetések folytán meggyökeresedni látszó felfogással szemben, mely Madách feleségét eleve léhasággal, majd házasságtöréssel vádolta, Staud Géza józanul a levelek alapján emeli fel szavát. Az asszonymnak bebörtönzött férjéhez írt leveleivel kapcsolatban ezt írja: „Levelében pénzügyekről is ír, amit Madách életrajzírói mindig szemére vetettek és léhaságnak minősítettek. De ha elgondoljuk, hogy Fráter Erzszi jövedelem nélkül, három gyerekekkel, szülésből alig felépülve, mindenkitől magárahagyatva küszködött a megélhetéssel, semmi kivétlenülót sem találhatunk abban, hogy házastársak közt pénzügyi kérdések is fölmerülnek a levelezésben.” Madáchné állítólagos hűtlenségéről pedig (ami persze csábító regénytéma Balzac *Harmincéves asszonyától* Tolsztoj *Anna Kareninájáig*, hogy a XIX. században maradjunk!) Staud Géza ezt jegyzi meg: „Terhessége, a szülés utáni zavarai, magának és gyermekeinek ragályos betegsége (mindháromban bárányhimlőbe estek), súlyos családi gondjai, legalábbis 1853 júniusáig, kizárják ennek a valószínűségét. Családi hagyomány szerint Hanzély Ferenc udvarolt neki...” Ime, az a bizonyos családi hagyomány, amelyről nem árt — az adatszerű krónikát egybevetve a hozzáképzelt motívumokkal — megállapítani, hogy milyen forrásból, esetleges elfogultságból

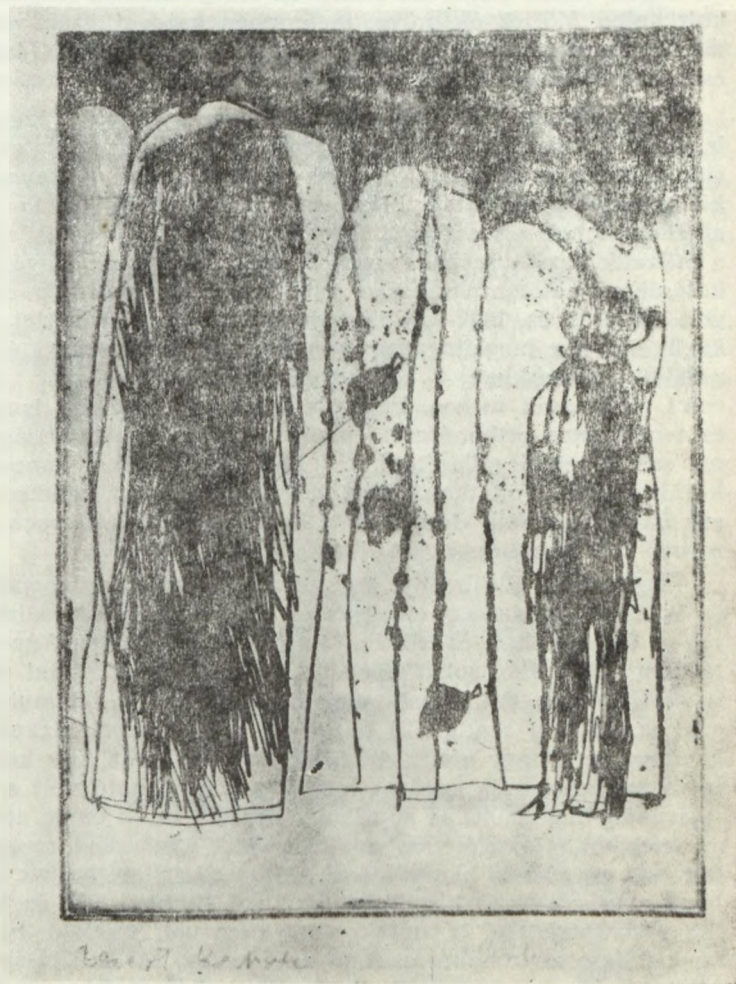
ered. A hozzáképzések sorra fennakadnak az adatok krónikájának rostáján.

S ha már a filológiai igényű életrajzok sem tartják magukat az említett szabályhoz (hogy a kitalált elemek sose kerüljenek ellentétbe az adatokkal, még kevésbé az adatok logikájával), akkor bizony félnünk kell attól, mit műveltek a Madách-házaspár történetével annak szépirodalmi feldolgozói.

Nos, ömellettük szóljon az a tény, hogy az adatok közt a legfőbb hézag Fráter Erzszi természetének, magatartásának, betegségének megítélésére kínálkozik, s az írók ezt a hézagot nagy általánosságban az adatok logikája szerint töltötték be: a konfliktust nem mint valami egyoldalú gonoszság, megátalkodott bűnösség következményét, hanem inkább mint szerencsétlen véletlenek, félreértések és ezekből folyó megmakacsolódások eredőjét ábrázolták — még ha a részletekben imitt-amott megszegték is az adatok logikáját. A fő dolog, hogy ennek a logikának megfelelő a közös kicsengésük: az, hogy Fráter Erzszi gyenge idegzetű volt s e gyengesége a külső események és a családi körülmények folytán elhatalmasodott olyan betegséggé, amely sok szeretettel gyógyítható lett volna. Akkor férj és feleség nem szenvedett volna olyan sokat, de (s ez is találó kicsengésük a szépirodalmi feldolgozásoknak) feltehetően nem is született volna meg *Az ember tragédiája*... Mondható-e hát könyörtelen ítélet a Madách-család valamelyik tagjáról? Aligha. Tehát jól tették az írók, hogy ezt a házassági konfliktust nem strindbergi szellemben, hanem görög sorstragédiának fogták fel... Műveik összehasonlítása külön tanulságos történet lenne, de ehelyütt túlságosan messzire vezetne.

Élédjünk meg azzal, ami az eddigiekből kiviláglik: hogy Madách Imre tárgyyszerű és tárgyilagos életrajzának megírása s ennek előkészítéséül az ismeretes adatok áttekinthető rendbeszedése sürgető irodalomtörténeti feladat.

Radó György

Még egyszer Móricz Zsigmond szlovákiai kapcsolatairól

A múlt évi centenárium alkalmából a csehszlovákiai magyar sajtóban is sok szó esett Móriczról és a szlovákiai tájakhoz, városokhoz fűződő kapcsolatairól. A rendkívül gazdag kapcsolatok főleg a roznyói Holics Jankával 1905-ben kötött házasság után alakultak ki, mikor is Móricz felesége társaságában bejárta a mai Szlovákia számos vidékét és helységét, és érdeklődve figyelt fel a szlovák dolgozó nép életére is.

A centenáriumi megemlékezésekben szó volt arról is, hogy itteni élményeiből jelentős művek születtek. De nem mutattunk rá kellőképpen arra, hogy a falusi származású, falu- és mezőváros-ismerő, majd Budapestet lakó Móricz a mi tájainkon ismerkedett meg a tipikus kisvárossal, annak sajátos világával és atmoszférájával. Ez az élmény szélesebbé, differenciáltabbá tette addigi, meglehetősen egyoldalú: a parasztságra, a falusi értelmiségre és a dzsentrire szorított társadalomképét. És azok a kiemelkedő művek, melyekben a tágultabb társadalomlátás művésziileg realizálódott, nemcsak az író pályáján jelentettek újat, hanem az egész magyar szépprózában is: az *Isten háta mögött* az első regény, amely a magyarországi kisvárost az európai irodalom szintjén tudja felmutatni, s közben — bizonyos konzervatív vonások okán és jogán — a régi kisváros-ábrázolásainkból is ízelítőt ad; ez a regény méltán összevethető Flaubert *Madame Bovary*-jával, de finom szálakkal kötődik az olyan Mikszáth-alkotásokhoz, fejezetekben is, mint a *Vacsora Mravucsánéknál* (a *Szent Péter esernyőjében*). Pótolhatatlan veszteség, hogy a *Jószerecsét* című regény, melyben az író a vashegyi, rócei, zólyomi, meczenzéfi élményeitől ihletve a bánya, kohó és gyár világát, a műszaki értelmiség és a munkásság életét akarta megeleveníteni, a világháború kitörése miatt torzóban maradt; irodalomtörténet-írásunk így is, töredékes voltában is, „magyar *Germinál*”-nek nevezi. A történeti jellegű írásokban főleg az a „ha így lett volna” kezdetű elmélkedések, de itt most nem tudok ellenállni annak az elképzelésnek, hogyan alakult volna Móricz életműve, mennyiben gazdagították volna a munkástémák, ha a két vagy három kötetre tervezett *Jószerecsét* tető alá hozta volna.

Centenárium felméréseinkből hiányzott annak a kiemelése is, hogy a tájainkkal való rendkívül intenzív kapcsolatok Móricz számára erős hidat képeztek az 1918 utáni új kapcsolatai kialakulásához és elmélyüléséhez. Érthető, hogy amikor arra alkalom, lehetőség adódott, úgy jött hozzánk, közénk, mintha a második hazájába jönne; arra a földre, amelynek pályája alakulásában, alkotómunkássága gazdagodásában jelentős szerepe volt. 1926-os és 1927-es itt-tartózkodásai, előadó körútjai során kisült, hogy a meglátogatott magyar jellegű szlovákiai és kárpátaljai városokban — Érsekújvár kivételével — már járt, s ezért otthonosan mozog. Ilyesmit, ilyen gazdag helyi ismeretet és természetes otthonérzést egyetlen olyan magyarországi írónál sem lehet megállapítani, aki 1918 után aktívan kapcsolatba került velünk. Vonatkozik ez a megállapítás az itt született Kaszák Lajosra és Féja Gézára is, akik pedig a szó szorosabb értelmében is hazajártak.

Egy másik körülmény, ami az új kapcsolatokat megalapozta és kibontakozásukat elősegítette, a Móricz és Ady közti szoros és forró emberi és írói barátság volt. Az 1977-es Ady-centenárium alkalmából sokat beszélünk a nagy költő itteni utóéleti hatásáról és Petőfiével vetekedő kultuszáról. Rámutattunk arra is, hogy a rendkívüli hatás és kultusz azért alakulhatott ki, mert az a nagy erejű társadalomkritika, amit Ady költészetében és publicisztikájában sugároz magából applikálható volt a csehszlovákiai társadalmi és politikai helyzetre is, és ez az adottság az irodalmilag készületlen csehszlovákiai kisebbségi magyarság körében egyenesen hiányt pótol. Most megállapíthatjuk azt is, hogy a kibontakozó kisebbségi szellemi életben Ady és Móricz fegyverbarátságáról is tudtak, s így nem volt véletlen, hogy az útnak induló és irodalmi eszményeket kereső sarlós ifjúság úgy alakította ki „faji triász”-át, hogy abban Ady mellé — a rövid

ideig favorizált Szabó Dezsővel együtt — Móriczot állította. És ezt a megtiszteltetést Móricz teljes mértékben megérdemelte, mert ha Ady forradalmi eszmeiségét nem is érte el, hozzá hasonló szenvedéllyel küzdött a társadalmi megújulásért, az ő írói tolla is következetesen a „magyar ugart” szántotta. Az Adyhoz való hűség, az Ady-örökség jelentőségének fölmutatása itteni kapcsolataiban is megnyilvánult. Többek között erre mutat az a cikk is, amelyet *Olvaszátok Adyt* címmel a magyar középiskolások lapjába, a *Sarló* kifutópályájának tekinthető, a *Mi Lapunk*-ba 1928-ban írt.

Móricz két háború közti szlovákiai kapcsolatainak legszebb fejezetét a sarlósokkal való megismerkedése és barátkozása jelenti. Erről a centenáriumi megemlékezések bőségesen szóltak és idéztek azokból a forró hangú cikkekből is, amelyeket a nagy író a kisebbségi értelmiségi ifjúságnak erről a csoportjáról a *Pesti Napló*-ba (1927/89. sz.) és a *Nyugat*-ba (1931. I. 285—287.) írt. Ezek az írásai azt mutatják — és ezt eddig nem hangsúlyoztuk eléggé —, hogy Móricz a sarlósokra felfigyelő jelentős magyar kortársaknál (Szabó Dezső, Jászi Oszkár stb.) határozottabban és világosabban látta meg ennek a nemzedéknek történelmi jelentőségét és az egész akkori magyarság viszonylatában példamutató magatartását.

Idézett cikkeiben igen meglepő az a határozottság, ahogy a konzervatív apák nemzedékét a fiatalokhoz viszonyítva társadalmi és politikai értékben degradálja. Tudni kell ugyanis azt, hogy Móricz *Sarló* által szervezett szlovákiai előadó körútjainak és az említett cikkek megjelenésének idejében a konzervatív és „álomvilágban élő” apák politikai lapja, a *Prágai Magyar Hírlap* nyújtotta az írónak az itteni legnagyobb publicitást; persze a lapot ekkor a jobboldali magyar ellenzéki pártok realitárból szárnya, a Magyar Nemzeti Párt uralta. Érdemes megemlíteni azt is, hogy a vidéki konzervatív apák — akik tudtak az írónak az 1918/19-es forradalmakban való szerepéről — a fiaik által szervezett előadó körútnak nem örültek, s néhány helyen a bojkottálással is megpróbálkoztak. (Lásd: Sándor Dezső: *Két város. Érsekújvár és Vidéke* 1927. IV. 1.)

Ismeretes, hogy a szóban forgó cikkek miatt — melyekben Móricz azt is kijelentette, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság haladóbb és magyarabb, mint „otthon szegény, sötétségben és fel nem világosított országban tartott gyermekeink” — a magyarországi politikai reakció hatalmas hajszát indított ellene. Főhánytorgatták egykori forradalmi szereplését, hazaárulással és „a Bene-sékkal való cimborálással” vádolták és a közönséget és a „megbántott” hazai ifjúságot bojkottra izgatták ellene. Móricz „büne” — egy megbélyegző megyei határozat révén — a megyei közgyűléseknek is napirendjére került, s a csongrádi közgyűlésen olyan javaslat is elhangzott, hogy az ilyen írókat kutyakorbáccsal kell kiűzni a Parnasszusról. Móricz védelmében főleg a haladó lapok, írók és ifjúsági szervezetek vettek részt, s éles tiltakozó írások jelentek meg a csehszlovákiai magyar sajtóban is; többek között az egyetemisták lapjaiban: a *Magyar Diákszemlében* (1931/2. sz.) és a *Baráti Szóban* (1931/1—2. sz.)

Annak a ténynek, hogy az ellene folyó hajszában bizonyos helyreigazító nyilatkozatra kényszerülő író a sarlós ifjúságról mondottakból semmit sem vont vissza, igen nagy jelentősége van. Azt bizonyítja ez a magatartás, hogy Móricz társadalomszemléletének fokozódó radikalizálásában — más körülményekkel, főképp a magyarországi politikai és szociális helyzet fokozatos romlásával együtt — a *Sarló* hatása is döntő szerepet játszott. Úgy csodálkoztak rá a *Sarlóra*, mint egy olyan modellre, amelyben az akkori társadalmi helyzetben általa szükségesnek tartott ifjúsági aktivitás realizálódott.

Ha fölvetjük azt a kérdést, hogy Móricz hűségére a *Sarló* hasonlóval felelt-e, akkor látszólag nehéz helyzetbe jutunk. A *Sarló* irodalomszemléletének és irodalompolitikájának fejlődésében találhatók olyan dokumentumok is, amelyek Móricz jelentőségének csökkenését mutatják. De az ilyen álláspontokkal párhuzamosan megnyilvánul a ragaszkodás, megbecsülés valamilyen aktusa is, és soha sincs szó olyan egyértelmű, végleges lehangolásról, mint pl. Szabó Dezső esetében. Még a munkásmozgalomhoz való csatlakozás idején sem beszélhetünk ilyesmiről,

pedig akkor a Sarló átszervezte a programját annak a fokozatos felismerésnek az értelmében, hogy a társadalom alapvető kérdéseit az ifjúsági mozgalom nem oldhatja meg, arra a szocializmus hivatott. Az akkor meghirdetett és rappista módon elültözött irodalom-eszményképben nem szerepel ugyan Móricz neve, de a hozzá való ragaszkodás, ha hallgatólagosan is, megmarad, és a későbbi években a volt sarlósok írásaiban hangsúlyozottan kifejeződik. És meg kell jegyezni, hogy Móricz nem tartozott az olyan Sarló-hívók, Sarló-szimpatizánsok közé, akik a munkásmozgalomhoz való csatlakozást helytelenítették. Ilyen megnyilatkozásáról nem tudunk, és ezt teljesen valószínűtlenné teszi az a mód, ahogyan 1938 után az egykori sarlósokkal a kapcsolatait felújítja. (Lásd: Balogh Edgár: Szolgálatban, Bukarest 1978; Jócsik Lajos: Móricz Zsigmonddal a Kelet Népében, Forrás 1979/7, Dobossy László: Móricz Zsigmond és mi, Irodalmi Szemle 1979/7.)

Centenárium emlékezéseink rámutattak arra a nagyfokú figyelemre és segítőkészre, amelyet Móricz kisebbségi irodalmunk iránt tanúsított, de nem adtak képet a sajtónkkal való kapcsolatairól. Itteni írásomban még ezt a hiányt igyekszem pótolni.

Először a szocialista sajtóban található kapcsolatokról kell szólni, mert ezek a közönség előtt teljesen ismeretlenek. Móricz neve már 1920–21-ben megjelenik a kommunista és szociáldemokrata lapjainkban. A Kassai Munkás és a pozsonyi Népszava 1920-ban fölháborodott hangon bírálják, támadják a magyarországi Petöfi Társaságot, mely Móriczot (és Babitsot is) kizárta a tagjai sorából az 1918/19-i magyarországi forradalmak alatti szereplésükért. 1920 áprilisában a Kassai Munkás *A százszín selyem kendő* című novellát közli, 1923 júniusában pedig arról ad hírt, hogy az ungvári proletkult szervezet műsoros estjén többek között két Móricz-jelenet is bemutatásra került (a *Tök-mag* és az *Egérfogó*). A Móricz-írások színpadi agitációs lehetőségeit az 1937–38-ban megjelenő és a népfrontos kulturális szervezeteket hatásos műsorokkal ellátó ifjúsági népfrontos lap, a *Kéve* is kihasználta: közölte a *Tej* című vidám egyfelvonást, gyermekkórusra dolgozta fel *A törökök és a tehének* című gyermekverset és színpadi jelenetét *A stipendium* című elbeszélést. 1936–38 között, a népfrontpolitika korszakában a Magyar Nap népszerűsítette a legaktívabban a nagy író; 7 alkotását közölte, köztük a *Kis Samu Jóska* című népszerű háborúellenes elbeszélést és egy-egy részletet *A boldog emberből*, a *Betyárból* és a *Légy jó mindhaláligból*.

Hogy a polgári sajtó egyes orgánumai milyen nagy teret adtak Móricz írásainak, arról szóljon egy nagyon beszédes adat: a már többször említett Prágai Magyar Hírlap az 1927-es év folyamán húsznál több novellát vagy cikket jelentetett meg tőle, és azonkívül folytatásokban hozta — a Pesti Naplóval egyidőben — az *Úri murit*. Számos Móricz-írás jelent meg a Reggelben és a Dzurányi László és Györy Dezső által szerkesztett Magyar Újságban.

Móricz népszerűségét nagyban szolgálták a róla és a műveiről írt cikkek. Hogy ezek tekintélyes mennyiségéről némi ízelítőt kapjunk, soroljunk fel olyan csehszlovákiai magyar szerzőket (írókat, újságírókat), akik Móriczról portrét, könyvkritikát írtak, vagy veie interjút készítettek: Águthy Erzsébet, Balogh Edgár, Bányai Pál, Fábry Zoltán, Földes Sándor, Györy Dezső, Kelembéri Sándor, Kovács Endre, Martincsek (Mártonvölgyi) László, Peéry Rezső, Rácz Pál, Sándor Dezső, Sebesi Ernő, Simándy Pál, Szalatnai Rezső, Szombathy Viktor, Varga Imre, Vass László, Walentinyi Samu. Meg kell jegyezni, hogy ez a nevsor korántsem teljes, és a felsoroltak között olyanok is vannak, akik többször írtak Móriczról; Szalatnai Rezső legalább 15 írást szentelt neki, és ami a legfontosabb: az ő tollából született meg 1943-ban a Móricz szlovákiai kapcsolatait részletesen feldolgozó tanulmány (Móricz Zsigmond Szlovákiában, Pozsony). A másik nagyméretű kapcsolati tanulmányt egy magyarországi irodalomtörténész, Vargha Kálmán írta (Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz. Irodalomtörténet, 1957. 3. sz.).

Nem lehet elhallgatni azt sem, hogy a két háború közti irodalmi életünkben néhány igazságtalan, elfogult kritika is szüle-

tett Móriczról. Az egyiket a rappista korszakát élő Fábry Zoltán írta (*Tíz szomorú magyar év*, Korunk, 1930. évf. 5. sz.); ő aztán a felszabadulás utáni években keményen megbírálta egykori helytelen eljárását, és kitűnő új tanulmányokban méltatta Móricz korszakos jelentőségű életművét. Egy másik elfogult, elutasító kritika szerzője Bányai (Munels) Pál (*Móricz Zsigmond Prágában*, Korunk, 1930. évf. 56–58. o.) Fábry és Bányai elfogultságát az akkori magyarországi baloldali Móricz-értékelés befolyásolta: szocialista és haladó polgári körökben rossz néven vették azt, hogy Osvát halála után Ignó kiszorult a Nyugatból, és egy ideig — Babits mellett — Móricz működött társszerkesztőként. Ebben az időben, 1929–33 között, Magyarországon és nálunk is sokszor megtörtént, hogy a Nyugatot durva túlzással reakciós folyóiratnak titulálták.

Szólni kell még arról a hatalmas népszerűségről, melyet Móricz az úgynevezett szlovák állam magyar sajtójában élvezett. Ezt a népszerűséget is statisztikai adatokkal érzékeltetem: az *Esti Újságban*, mely 1939 végétől 1941-ig létezett, 26 elbeszélése jelent meg, és ez a lap azonkívül öt hónapon keresztül a vasárnapi számaiban folytatásokban hozta az *Életem regényét* és terjedelmes részletet közölt az *Árvácskából*. 1939 szeptemberében, a 60. születési évforduló alkalmával külön irodalmi mellékletet adott ki, melyben — az ünnepi művelődések mellett — több cikkben idézték vissza Móricz egykori szlovákiai előadó körútjait és a kisebbségi magyarsággal való érintkezéseit. A méltató írások a nagy író Adyval mérték össze. „A magyar valóság az ő legfőbb ihletője, éppúgy, mint Adynak volt — írta Szalatnai Rezső. — Az életnek olyan heve és árama csap felénk a soraiból, mint amilyen elfog, amikor Ady verseivel ismerkedünk” (*Esti Újság*, 1939. VII. 9.). 1942 szeptemberében, a Móricz halálát követő napokban az akkori szlovákiai magyar napilapban, a Magyar Hírlapban, továbbá a Magyar Néplap című het-újságban és a Magyar Album almanachban tizenöt több nekrológ jelent meg, és október 5-én a pozsonyi rádió Móricz-emlékestet sugárzott. Egy évvel később, 1943 júniusában a pozsonyi Toldy Kör nagyszabású emlékünnepevényén hódoltak annak az írónak, aki — mint az ünnepi szónok, Aixinger László találóan megjegyezte — „Juliánus barátunk volt, és létezésünk hírét a bátor és okos felfedező örömeivel vitte haza. Móricz Zsigmond fedezte föl a széles magyar köztudat számára az utódállamok magyar kisebbségének életét, szellemi formáját” (*Móricz Zsigmond-emlékest Pozsonyban*. Magyar Hírlap, 1943. VI. 5.).

Említésre méltó, hogy Móricz halála után a költőink tollából versek is születtek róla. Sebesi Ernő verse abban a kötetben található, mely 1944-ben Budapesten jelent meg (*Halhatatlanok — Írói arcképek 100 szonettben*, Cserépfalvi Kiadó). A másik verset — *Búcsú Móricz Zsigmondtól* címmel — Páll Miklós pozsonyi költő írta az elhalálozás utáni napokban.

Írásomat Páll verse néhány sorának idézésével fejezem be. Az a megbecsülendő ebben a versben, hogy a háború szörnyűségével a humánus szegszte szembe, és a humánus erősítésére Móricz írói példáját is felsorakoztatta:

..... jónak lenni rossz időkben
És szépnek látni, ha kell a csúnyát,
Anyát szeretni minden messzi nőben,
Ez menthet meg a pokolkapun át,
Mely egyre jobban megtáruel előttünk,
Kik maradtunk e földi tájakon.
S ha bús valókra lélek-fátyolt szövünk,
Virág szökken a szikkadt talajon.

És megfogadjuk, hogy jöhet akármi,
Föld megindulhat s megállhat az ész,
Mi mindig Veled fogunk látni és járni,
Örök tanítónk s vezetőnk Te lész! ...

Turczel Lajos

A hetvenes évek magyar irodalmáról

Eszmecszerékben igazán gazdag témakörrel indult útjára a Kossuth Könyvkiadó *Vélemények/viták* című sorozata. Mert hiába természetes velejárója a kortárs művészetnek a minden újszerűvel, az eddig nem volttal szembeni fenntartás, a szélsőségekre hajlamos fogadtatás, mégis feltűnő sajátossága a magyar szellemi közéletnek, hogy legérzékenyebben az irodalom jelenségeire reagál. A dilemmák azonban korántsem e művészeti ág eleve problematikusabb mivoltából, belső törvényszerűségeiből fakadnak, sőt éppen a társadalmi valósággal, a politikával való hagyományosan direkter kapcsolata magyarázza az élénk érdeklődést, a koncentrált figyelmet.

Kérdőjelek tolnak a recenzens tollára is: eredendő feladatának tegeyen-e kizárólag eleget, s mintegy visszanezvést közvetítse, minősítse a kötet tartalmát, avagy ítélje meg a dolog lényegét, magát az irodalmat is? Ez utóbbi már lépéselőnyből történhet, hiszen az elemzett időszakról — a tanulmányok megírásának idejéhez képest — értelemszerűen objektívebb irodalmi önismeretünk, s ez akkor is figyelembe veendő, ha a kötetet szerkesztő Agárdi Péter a „hetvenes évek” fogalmát — teljes joggal — nem naptárilag, hanem történetileg értelmezte, s inkább „metaforikus értelemben” használja. Kétségtelen, hogy ezúttal is a távolabbi jövő fogja majd eldönteni, hogy mi bizonyul valós értéknek, s „mi marad fenn az idők rostáján” e korszak tanújaként, de az egyidejű állásfoglalásnak semmivel sem pótolható szerepe van az adott társadalmi atmoszféra és követelményrendszer közvetítésében, a későbbi objektív értékelés megalkotásában.

A kötet legnagyobb érdeme — s ez a kiadó javára legyen mondva —, hogy így csokorba gyűjtve irodalomtörténeti forrásanyagként is megőrződik néhány jellegzetes korabeli kritika, átfogó igényű tanulmány. Az viszont már a szerkesztést dicséri, hogy az írások nem az irodalom — bármely korszak esetében is meglehetősen tág — fogalmkörében kapcsolódnak csupán össze, hanem — a részletek eltérései ellenére — egy gondolati ívre fűzött vaskos dolgozatnak hatnak. E látszatot erősíti Agárdi Péter kötetzáró „szerkesztői jegyzete”, amely akarva-akaratlan summázatot — és nem lezárását! — adja a „hetvenes évek magyar irodalma” címszó alatt jelzett sokrétű problémakörnek. Korrekt, higgadt értékelését — műveket

és véleményeket találóan visszaidéző —, fejtegetéseit olvasva felerősödik egyetértésünk, „hogy gazdag, virágzó szakasza ez irodalmunknak”, és még nehezebben fogadjuk el a kötetbe jobbra csak hivatkozási alapként beszüremelő, dühös indulatú, általános válságtudatot (ami különösen sok zavart okozott a nem szakember, „védtelen” olvasók körében).

Teljesen jogosult viszont az irodalom változásáról beszélni, amely „a témavilágot, a központi problematikát, az esztétikum teljességét, a formai törekvéseket és kísérletezéseket tekintve egyaránt tükrözi” a társadalmi mozgásokat, átalakulásokat. Azoknak kell igazat adnunk — Agárdin kívül főleg Csák Gyulának, Faragó Vilmosnak, Hermann Istvánnak, Pándi Pálnak, Tóth Dezsőnek —, akik nem az irodalomból kiindulva értelmezik, nem csupán immanens okokkal magyarázzák a hetvenes évek sajátosságait, hanem a társadalmi körülmények változásaiból, az irodalmi alkotások hatásának módosult feltételeiből eredeztetik azokat. Így lehet elkerülni a teljesítmények „iskolás összevetését”, amely egy korábbi periódus csúcsteljesítményeiből képzett normatív mérce — Agárdi találó kifejezésével „a hatvanas évek aranykor-mitosza” — alapján mérckél, s nem a valóság művészi birtokba vételének lehetőségei és igényei szerint ítélkezik művekről, tendenciákról.

Célravezetőnek azt a felfogást tekintjük, amely egységes folyamatként szemléli társadalmunk — és ezen belül az irodalom — fejlődését, és különösen nem húz éles választóvonalat az utóbbi két évtized közé. „Hiszen még a vak is láthatja: a hatvanas és a hetvenes évek között semmiféle elvi szakadék nincsen. Politikailag és gazdaságilag egyaránt ugyanannak a kornak egy későbbi szakaszán élünk” — írja Hermann István mondandója megalapozásaként. Azt kell hát keresnünk, hogy e későbbi szakasznak mely vonásait és mennyire hűen tükrözi a közelmúlt, a jelen irodalma.

Mindenekelőtt összetettebb, bonyolultabb — vagy egyszerűen, csak más — kérdések emelkedtek társadalmi rangra, melyekkel lépest tartani, a „mikromozgást” érzékeltetni szükségszerűen csak egy gondolatilag mélyebb, intellektuálisabb, részletesebb irodalom tudott. A konszolidált, stabil politikai és gazdasági alapokon egyrészt a hatalomhoz való viszony, a közösség és az egyén egymásra utaltsága, a személyiség erkölcsi szerepe jelentkezett újként, másrészt nagyobb erőre kapott — a társadalomban és művészetben egyaránt az úgynevezett — „életmód-problematika”. Az intenzívítés — fokozatosan osztársadalmi — követelményrendszerével számolva fogalmazott úgy Tóth Dezső, hogy

„irodalmunk a gazdasági-társadalmi élet más szféráihoz hasonlóan „alkalmazkodási” periódust él át, ennek a helyzetnek az ábrázolási lehetőségeit, szempontjait, eszközeit keresi, természetes kudarcok és fél-sikerek kíséretében is.

Nagyon mély elemzés adhatna csak ki-merítő választ arra, hogy a történetiség általános kritériumán túl mi motiválja társadalmilag a történelem iránti fokozott érdeklődést, mivel magyarázható e divatosnak is tetsző „múltidézés”. Inkább azt az alapállást érdemes rögzítenünk, amelyet Agárdi Péter az ilyen irodalom fogadtatásához, megítéléséhez ajánl: „Ha egyes műveknél, törekvéseknél indokolt is a kritika, az egész jelenséggel kapcsolatban, a lényegét illetően joggal állíthatjuk, hogy nem a ma elől a múltba hátráló menekülést képviseli ez a tendencia, hanem a mai valóság széles ívű írói birtokba vételének szükségszerű módszerét... A tradícióknak ezzel a vitázva integrálódó, árnyalatokat összegző, kitágult szinképével is erősödik, társadalmi-nemzeti tudatunk történelmi fedezete, s ennek révén a múlt kritikai elsajátítására épülő, de alapvetően a jelenből fakadó szocialista tartalma, lényege.”

Ugyancsak nem könnyű az adekvát társadalmi háttérét megadni annak a jelenségnek, melyet „az irodalmi műfajok hagyományos szerkezetének átrendeződése” kifejezés takar. E folyamatnak kétségkívül az a legszembevetőbb megnyilvánulása, hogy megszűnőben van a költészet tradicionális vezető szerepe. Érthető tehát, hogy a legnagyobb figyelem, a leghangsabb vita ezt a kérdést kísérte, s ezen az aránytalanságon a kötet líra-próza-dráma fejezetekre tagolt beosztása sem tudott változtatni. A eszmecsere végül is akörül zajlott, hogy mihez képest csökkent a líra kiemelt funkciója. Egyik oldalról Benjámint Lászlót idézhetjük, aki szerint „a műfajok akaratlan versenyében a mai magyar próza egy lesántult költészetet előzött meg”, míg Agárdi mások meggyőződését is tolmácsolva azt hangsúlyozza, „hogy ez nem elsősorban a líra válságát, színvonnalsüllyedését jelenti, hanem az epika és a dráma felzárkózását”. A *Makrara*, a *Ménészgazdára* a *Faustus doktor boldogságos pokoljárására*, a „Magyarország felfedezése” gyűjtőcímű szociográfiai sorozat legjobb kötetére, vagy Sütő András műveire gondolva ezzel a véleménnyel lehet egyetértünk, meghagyva Benjámint igazát a formai bravúrokban tetszelgő, semmitmondó versek kritikájában.

Önálló tanulmányt érdemelne — mint ahogyan kapott is már nagyon sokat — a hetvenes évek sajátosságaként joggal számon tartott nemzedéki korszakváltás jelensége. Nagyon sok nevet lehetne, kelle-

ne idéznünk ahhoz, hogy tényszerűen bizonyítsuk: kiüresedett tartalma van már a „fiatal irodalom” létjogosultságát megkérdőjelező vitáknak, az arra érdemes művek és alkotóik „az egységes képbe, az egész mai magyar irodalom értékrendjébe illeszkednek bele; elemzésük, minősítésük is ebben a marxista mértékrendben kell hogy fogadjon.” Agárdi reálisan ítéli meg helyzetüket, amikor ezt írja: „Van még mit tanulniuk életismeret, történelmi tapasztalatok, formateremtő műgond, eleven realista valóságábrázolás, társadalmi lényeglátás terén. De azt mechanikusan bírálni aligha lenne értelme, jelenleg többnyire elsősorban morális-érzelmi, s némileg elvontan történelmi-intellektuális megközelítésből élük át korunkat; hogy művészileg ezen a szalon kötődnek a szocializmushoz, s ebből a megközelítésből bírálják azt, amit idegennek tartanak tőle”.

Összefoglalásként csak megerősíthetjük a fentebb mondottakat: a kötet jól tükrözi a valós helyzetet, miszerint az irodalom fő vonulata szocialista eszmeiségű, építőmunkánk alapvető, központi kérdéseit ragadja meg, ösztönzi perspektivikus céljaink megvalósulását, az emberi szabadság kiteljesedését. Végső soron ettől lesz elkötelezett, pártos, ez a mértéke a népiség, a realizmus hiteles jelenlétének is, akárhogy vitatják a kritikusok — és sokszor a írók maguk is — e kategóriák fo-

galomváltozásait. Szabolcsi Miklós megjegyzéséből joggal hallik ki az önkritikus elégedetlenség: „Mi, kritikusok sem vagyunk elég biztosak a valóság, a társadalmi folyamatok megrajzolásában és értékelésében... Aránylag keveset írtunk folyamatelemző, a műveket a valósághoz mérő írásokat.”

Van persze útvesztés, zsákutca jócskán magában az irodalomban is, és mindkét területre — az alkotásra és a kritikára — egyaránt érvényes a politika „elvárása”, hogy társadalmunk változásait követve „ne elégedjenek meg a felszínes általánosítással, hanem hatoljanak még jobban a jelenségek mélyére. Az emberiség sorskérdéseiben népünk törekvéseivel és állásfoglalásával összhangban a béke, a haladás ügyét támogassák. Ne a múlt divatot kövessék, ne a befelé fordulást válasszák, hanem szocializmust építő népünk múltjának és jelenének, örömeinek és gondjainak bemutatásával segítsék elő fejlődésünket, az értelmes közösségi élet kialakítását. Társadalmunk támogatja az irodalmat, a művészeteket, ugyanakkor joggal elvárja az íróktól, művészekről, hogy még több színvonalas alkotással fejezzék ki szocialista törekvéseinket, a valóság hű, művészi ábrázolásával gazdagítsák életünket.”

(Kossuth, 1979.)

Csongrády Béla

Gondolatok Czakó Gábor műveiről

Szociális élményérzékenység, szociográfiai hitel, oknyomozó következetesség jellemzi Czakó Gábor eddig megjelent műveit. A primér élmények szokatlan gazdagsága, változatossága tűnik föl, ha könyveinek témáin végigpásztázunk. Egyetemisták, munkások, parasztok, művészek, sarlatánok, tanárok életvitelét, mikro- és makrokörnyezetüket ábrázolja. Három nagy alapproblémát jár körül: a deviáns magatartás kialakulásának társadalmi gyökereit tapintja ki; a morál devalválódásáról vall; a hamis tudat által hitelesített szokásjogrendszer, s a tiszta moralitás nevében föllépő ifjú titánok, modern messiások összeütközéséről szól.

Az albérleti pokol jellemtorzító üstje intenzíven foglalkoztatja *A szoba* című regényében, s az *Indulatos jelentések* riport-szociográfiáiban. *A szoba* nyersen, de hitelesen megformált alakjai a városi életforma peremvidékére szorult munkásemberek. A főszereplő szerelmespár őszinte idillje zátonyra fut a lakáshiány nyomán kialakult kényszerhelyzet-sorozaton. Ahhoz, hogy hozzájuthassanak egy viszonylag elfogadható zughoz, részt kell venniük a házigazda aljas manőverében, aki erőszakosan megszerzi a nagyobb lakást magatehetetlen, beteg anyjától, a kisebbet az idős asszony ápolási gondjaival együtt átjuttatja az albérloknek. Az eltartási szerződés intézményesített antihumánus kényszerkapcsolata gátlástalan dúvaddá, látens bűnözővé formálja a jó szándékú, félszeg főhóst. A démoni kísértővé duzzadt lakás megszerzéséért folytatott harcban elveszíti a harmonikus létezés lehetőségét, korábbi, viszonylag tiszta, erkölcsös lényét. Czakó az *Emberkert* című kötetének novelláiban, meseparaboláiban, de elsősorban az *Indulatos jelentések* szociográfiaiáiban bizonyítja, hogy az antiszociális viselkedési, létezési formák kialakulásának fő oka az említett térhiány. Az ötvenes évek mulasztásait kell még most is törleszteniünk, a lakásépítés még mindig nem közelíti meg a demográfiai robbanás ütemét, az erőszakolt centralizáció és ipartelepítés következtében még mindig túl erős az áramlás Budapest felé. Felemás, tiltó rendeletekkel pedig nem sikerült — nem is sikerülhetett — gátat vetni a huszadik századi népvándorlásnak, bizonyítja az író. Valóban indulatos, de hiteles Czakó helyzetjelentése: az albérlet, az uzsora, a szocializmusban létező kizsákmányolás intézményesített formája, a deviáns viselkedés kialakulásának egyik bölcsője.

Az író izgató másik alapprobléma napjaink erkölcsének vizsgálata. Siralmas következtetéseket kell levonnia kérdőívek, beszélgetések eredményeit értékelve: eltöröltük a vallási morál szigoró normáit, de nem sikerült újat adni helyettük, nem csoda, hogy a munka megbecsülése és tisztelete is halódik az emberekben

a felemás erkölcsiség bizonytalanságot szült az új generációban, ezért is oly gyakoriak körükben a deviáns megnyilvánulások. Rendbontónak ítéli a köztudat *A megváltó* című parabolisztikus regény főhősét is. A szuggesztív, tehetséges fiatal beaténekes tudatosan szembefordul a hagyományos és az új, eklektikus-felemás morállal egyaránt. A „megváltó” a tisztakezü, új nemzedék kiemelkedő alakja, anarchisztikus formában tagadja meg az apák-nagyapák örökségét. A megváltó alakja sajátos prizmatikon keresztül mutatkozik meg, fejezetenként más epizód szereplő kamerájával látjuk újra, meg újra visszaforgatva az eseményeket. Az átmeneti kor súlyos visszasságai, tragédiateremtő buktatói kristályosodnak ki a különböző életsorsokból. Siralmas a leltár, a regény értelmiségi, munkás-paraszt, hivatalnok hősei — a megváltó kivételével — mind elhibázták valahol az életüket, kisebb-nagyobb bűnökért vezekelnek. Paradox, hogy ennek ellenére ők ítélkeznek a főhős fölött, társadalmi normáktól eltérő, saját törvényeket teremtő — azaz deviáns elemként kezelik. Pedig egyértelmű, hogy a meggondolatlan ifjú titán mindnyájuknál különb.

Czakó Gábor legérettebb regényeiben a falu, a vidék hiteles ábrázolására vállalkozott. A *Csata minden áldott nap* a felnőtté érlelődés első fázisát kíséri figyelemmel egy falu gyermekeinek egyáltalán nem játékos háborúskodása közben. Kitűnő lélektani érzéssel ábrázolja az ötvenes évek nyomasztó légkörében élő gyermekek belső világát. A felnőtté válástól látott magatartásmodellek nagy részület szolgálalküvé, vezérüket pedig valóságos miniführerré teszi. *Bükkös Ernő*, az epileptikus, pszichopata hajlamú, ceszarománias kisfiú egy egész falu gyermekseréglét terrorizálja, mindaddig, amíg meg nem érkezik a kis megváltó, *Balzsam Zoltán*, aki megtöri a „kis” személyi kultuszt. A gyermekháborúba gyakran bevillan az ötvenes évek magyar falujának felnőttvilága. A mű pontosan modellezi háfalom és egyén korabeli viszonyát. *Balzsam* Czakó első olyan hőse, aki következetesen vállalt megváltószerepét győztesen végigviszi, s elfogadtatja a közösséggel saját magasabbrendű morálját.

Még erősebben példázati sugallatú, s immár kiforrott alkotás *Az iskolavár* című regény. Jellegzetesen parabolisztikus a kiindulópont: zárt környezetbe idegen érkezik, új pedagógust üdvözölnek az egykori várbán, jelenlegi nevelőotthonban. Hamarosan kiderül, hogy a korhű díszletek között feudális hatalmi rendszer működik. A piramis csúcsán áll az igazgató, jóvalis vidéki zsarnok, alattvalói, beosztottai az ő elveit szolgálják. Az író a nevelőotthon életében eddig példátlan eset intenzitásába sűríti az évek óta feszülő konfliktusokat: diáklázadás tör ki. Ami még példátlanabb: győzelemre is jut, a ifjú tanár ugyanis a diákok mellé áll. Az író kitűnően ismeri az iskolák,

nevelőotthonok légkörét. Panoptikumában brutális igazgató, kedélyes, bogaras öreg pedagógusok, férjvadász tanárnők egyaránt szerepelnek. A hatalmi hierarchia száalai az iskola falán is túlbujránzanak. A direktorról sejtjük, hogy mint annyian mások is, ő is fölfelé bukik. Mindegy hogyan, de rendet tartott a portáján, amíg az igazi vétkes, a bajkeverő, diákokkal paktáló ifjú titán meg nem érkezett. Az iskolai—kisvárosi—megyei maffia szemében a fiatal tanár az igazi deviáns elem, aki törvényen kívülivé válik az erkölcsös ember álláspontjának védelme során.

Eddigi műveinek mintegy summázata a *Várkonyi krónika* című hagyományos nagyregény. Ironikus kép ez a magyar faluról, amely napjaink társadalmának is kiváló modellje. Ismeretlen fiatalember, Gutisgál László érkezik a képzeletbeli, abszolút magyar községbe, mint kiderült megboldogult apáinak szelleme vezérelte ide.

Várkonyban élő anyjának három megboldogult, s egyetlen élő szeretője közül elővileg bármelyik lehet az apja. Az állandóan kísértő, jelenlevő holt „apák”, s az élő úgy döntenek, hogy a maguk módján közösen irányítják a gyerek sorsát a földi-földöntúli világból. Az élő apa, a megkeseredett öreg földalatti mozgalom kiássa a csatabárdot a többszörösen korrump, csaló tanácselnök ellen, a fiú, a legifjabb generáció érdekében, s azért hogy megakadályozza a falu végleges elnéptelenedését. A „földjelentgetővé” zülöltt-kicsinyesedett egykori hős nimbusza föltámad, végre jó ügy érdekében zsarolja az elnököt. A helyi hatalom fogcsikorgatva bár, de kénytelen munkát és letelepedési engedélyt adni a fiataloknak, a város periferiájáról menekülőknél, de súlyos visszavágásra készül. A párbaj halálos döntetlennel végződik, a negyedik apa is távozik az élők sorából. Immár piederesztálra emelhetik azok, akik korábban az elveszejtésére törtek, s kénytelenek öröksége szellemében tovább dolgozni. De a „gyerek” a csábító ajánlatok, a megszorodott szellematyák könyörgése ellenére sem kér az ünneplésből, elmenekül Várkonyból a lánnyal, aki őt, s nem a „hős mártír” utódját szereti.

A Várkonyi-krónika vérbő, ironikus, filozofikus nagyregény, és annak persziflázsa, paródiája, ugyanakkor ízes, falusi történet is. Czakó elnéző szeretettel — vagy gyilkos humorral megtanult ironizálni saját korábbi vesszőparipáival is. Anakronisztikussá, komikussá színeződnek például a regényben föltűnő „megváltók”. Czakó némi öngúnnyal ábrázolja a mindenbe belekotnyeleskedő, koros író, aki „belelkesedik a megtisztító falusi életért”, s kissé becsipetten lelkiismeret-vizsgálatra inti a várkonyiakat, de csak tömegverekedést idéz elő. A jó szándékú, hőzöngő, renitenskedő maszek, a „filozofálgató” falusi kocsmáros — kitűnő figura. Sajátos mitológiát teremt meg élet és halál összefonódásáról, hagyomány és

modernség összebékítéséről, s egyúttal ki is figurázza ezt a mitológiát. A tehetséges-átlagos főhős, Gutisgál Laci, a tisztakezű-nemzedék képviselője is megkapja a maga fricskáját és fölmentését.

Czakó indulatos jelentések írásán, zöldfülű megváltók megértésén át jutott el a „krónika” bölcs, derűs, ironikus világnézeti szintéziséig. Hagyományos formában megírt műveinek hatalmas élményanyaga sejteti a továbbírható témákban rejlő ígéretet, az író határtalan kifutási lehetőségeit.

Pósa Zoltán

Márkus István:

Nagykőrös

MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE

Márkus István könyvét kétfelől is meg lehet közelíteni. Kínálkozik egyik szempontként és támpontként maga a sorozat, amelyben megjelent; a másiknak a szerző pályafutása. Mindkettőnek több köze, érintkezési pontja van Erdei Ferencel, s ez korántsem véletlen. Ma már egyszerűen nem lehet magyar szociográfiáról fakultatúsról beszélni Erdei Ferenc említése nélkül. Márkus István nem csupán mesterének vallja, de ennek a könyvnek a születése, alapkonceptiója is Erdei Ferencnek és Majláth Jolánnak köszönhető. Mindezt maga a szerző mondja el az utószóban a hála és a tanítványi tisztelet hangján. Hogy miért fontos ez? Mert ez a könyv legnagyobb erénye, mint ahogyan a szerző „privát szerencséje” is az, hogy egyetemista korában (1940-ben) bekapcsolódhatott a nagy társadalomtudós kutatásaiba, az ő irányításával ismerkedhetett meg Nagykovács tanyavilágával (a könyv első fele lényegében ezeket a kutatásokat és élményeket dolgozza fel).

Ha egyetlen mondatban próbálnánk összefoglalni a könyv lényegét, akkor Márkus István előző kötetének a címével summázhatnánk: *Kifelé a feudálisizmusból*. Hosszú és gyötrelmes ez az út, egyetemes ellentmondásos. Először 1940–41-ben járt a szociográfus a hatalmas tanyavilággal rendelkező alföldi mezővárosban, amikor még érintetlenül éltek a több évszázad alatt kialakult termelési hagyományok, társadalmi szokások és normák. Kétségtelen, hogy a könyv legkidolgozottabb és legizgalmasabb része is ez. Olyan történelmi pillanatfelvétel, amely ma már megismételhetetlen. Akkor, 1940-ben még az érdekelte a szerző, hogy hogyan alakult ki a tanyarendszer, melyek voltak azok a gazdasági és történelmi erők, amelyek arra kényszerítették

a parasztot, hogy megvesse a lábát a sívó homokon. Másképpen fogalmazva: a paraszti szorgalom sajátos, nagykőrösi változatát tanulmányozta éppen azért, hogy a specifikus-különlegesben tetten érhesse az általánost. Az egyik sajátosság: a történeti az, hogy Nagykőrös nem pusztult ugyan el a török idők alatt, de minthogy a környéke igen, hatalmas határra tett szert, s ezen külterjes állattenyésztéssel foglalkoztak. Ez: a civis múlt lesz a későbbi fejlődés motorja is, majd fékje is. A másik tényező maga a homok. Ez gátolta sokáig, hogy benépesüljön a határ és a jobb adottságú vidékekhez hasonlóan kialakuljon az intenzívebb agrárkultúra, mivel a hagyományos gabonatermeléshez igen rosszak az ottani adottságok. Ma is azok. A külterjes állattenyésztést a múlt század végén lényegében a népsűrűségből fakadó földéhség, a túlnépesedett régiókból (például Jászság) való bevándorlás, a legelők felparcellázása váltja fel. Ekkor épül fel a tanyák nagy része. Előbb csak ideiglenes szálláshelyként, megtartva a „városi” házat Nagykőrösön, később egyre többen költöznek ki véglegesen, tulajdonosként és bérlőként, a határ távolabb eső részeire. A tanyák kialakulásának történetét azért kell leírni, mert enélkül akadémikus minden vita a jelenükről és a jövőjükről. Márkus István azt tanulmányozza 1940–41-ben, hogy mi tartja meg és kint az embereket. Ekkor jut el, a már említett paraszti szorgalom elemzéséhez. Jóllehet egyáltalán nem az a célja, mégis mintegy rehabilitálja az évszázadokon keresztül lenézett paraszti kultúrát. A kultúrán ez esetben munkakultúrát értve, azt a módot, ahogyan a csak a saját erejére, fegyelmére és leleményességére utalt parasztcsalád felvette a küzdelmet a mostoha körülményekkel (homok), a kor gazdasági és társadalmi viszonyaival. A szerző nem tagadja meg a csodálatot és a tiszteletet, s méltán, mert a rosszul fizető homokon a pusztá megmaradás is imponáló teljesítmény! Csak úgy lehetséges ez, ha a parasztember önmagát is, a családját is (amely éppen a munkaerő-utánpótlás kényszere miatt olyan nagyszámú) szerszámnak tekintti, alárendeli a gyarapodás, a meg- és felkapaszkodás kegyetlen parancsának. Hallatlanul racionálisan ugyanakkor, a mindenkori változásokhoz rugalmasan alkalmazkodva kellett itt megszervezni a termelést és a fogyasztást, olyan belső normákat, készségeket-képességeket nevelve a tanyasi gyerekekbe, amelyek kiterjedtek a munkamoráltól a viselkedésig (öltözködés például), a párválasztásig. Ezzel magyarázható, csak így érthető meg, hogy ezek az emberek, akik alig jártak iskolába, a világtól távol éltek, meg tudták vetni a lábukat a homokon, sőt — a gyerekekben — mindig előbbre is léphettek. Több réteget és típust is leír Márkus, a kép így lesz differenciált és árnyalt. A mából visszatekintve két dolgot is sajnálnunk kell, miközben a kétségtelenül lenyűgöző fejlődésnek is örülhetünk.

Az egyik az említett paraszti szorgalom, amelyet nyugodtan nevezhetünk Riesman kifejezésével „belülről irányítottnak”; a másik az a kertkultúra, amelyet éppen ez a szorgalom és leleményesség varázsolt a homokra. Mind a kettőt ugyanazok a erők sorvasztották, sorvasztják el. Mi volt a paraszti törekvések mozgatórugója? A gyarapodás vágya és kényszere. Ez kényszerítette mintegy az egyre kisebb parcellák tudajdonosait és bérlőit a belterjesebb kertkultúra kialakítására, amely részben lehetővé tette, hogy a kis parcellákból a maximumot hozzák ki, másrészt az anyagi felemelkedés — a gyerekekben — egy társadalmi lépcsővel ki is emelte őket ebből a sorból. A határ nagy volt, s mindenkor volt elegendő szegény-paraszt, aki — a gyarapodás reményében — nekivágott ennek a küzdelemnek. A változást az ötvenes évek helytelen parasztpolitikája hozta, amely például a szőlőre, gyümölcsösre ötször akkora adót vetett ki, mint a szántóra. Az állami gazdaságok és a téeszkek szervezése csak meggyorsította ezt a folyamatot: aki csak tehette, menekült a földtől, a tanyákról, a homokról. Lehetővé tette, sőt siettetette ezt a korabeli extenzív iparfejlesztés, amely óriási keresletet teremtett a munkaerőpiacon. Az eredmény — mint mondtuk — kétarcú. Kétségtelen, hogy hatalmas tömegek emelkedtek magasabb szintre, megnőtt az emberek (különben vitathatatlanul jogos!) igénye, de ezenközben el-sorvadt, elpusztult a híres nagykőrösi gyümölcs- és zöldségkultúra. A régi formájában immár feltámaszthatatlanul. Ennek a szerepét kellene átvenni a nagyüzemi szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésnek, de ehhez már tőke, gépesítés, szakértelem és ipari bázis szükséges, ami — különösen a gyenge téeszkekben — nem mindig adott. Jelentkezik, s a későbbiekben még súlyosabb lesz a mezőgazdaságban a munkaerőgond is. Márkus logikusan vezeti le, hogy a parasztság mint osztály fokozatosan megszűnteti önmagát. Éppen a szorgalmával, amelynek — minthogy a vagyon már nem ösztönző erő — a célja ma már a kiemelkedés. Parasztnak lenni, tanyán élni olyan el- és visszamaradottságot jelent éppen azok szemében, akik még vállalják, hogy már csak presztízsszokok miatt is otthagyja, aki teheti. Ezeket a tanulságokat természetesen nem 1941-ben, hanem 1973-ban, a második nagykőrösi felmérése-kutatása idején vonta le a szerző. Több tucatnyi család sorsát követte nyomon, sok száz emberrel beszélt, illetve készítettek interjúkat a Népművelési Intézet szervezésében. Ezekből az interjúkból rajzolódik ki a mai, immár iparosodó mezőváros képe. Mi jellemzi például a munkásokat? Az a törekvés, amelyet magukkal hoztak az őket felnevelő parasztcsaládból: meg akarják szüntetni önmagukat: a gyerekeiket már más pályára nevelik: értelmiséginek, kvalifikáltabb, jobban kereső szakmunkásnak. Elgondolkodtató a demográfiai mozgás is.

Ezek az elsőgenerációs munkáscsaládok már eleve csak egy, legfeljebb két gye-

reket vállalnak, mert csak így tudják tartani a megnövekedett életnívót. Az egyke nem volt ismeretlen Nagykőrösön sem, de csak a módos civisgazdák és a vezető értelmiségiek körében. Ma ezt tekintik mintának, ideálnak azok a fiatalok is, akik hat-nyolc-tíz gyerekes parasztcsaládban nőttek fel. De más szempontból is elgondolkodtató ez — figyelmeztet Márkus István. A hajdani tanyasi paraszt önellátó volt, „alig fogyasztotta mások munkáját”, szolgáltatásait. Ma már erre igény van, de kényszerűség is. Lakást a várostól, vállalatától várnak (csak néhányan építenek maguk), ugyanakkor megnőtt a presztízsfogyasztás is. Az örvendetes és szükség-szerű változás, fejlődés mellett tehát máris kirajzolódnak azok a gondok, amelyeket csak az eddigieket felülmúló minőségi fejlődés, hatékonyabb termelés, racionálisabb gazdálkodás mellett lehet majd megoldani Nagykőrösön. Hogy csak egy példát említsünk: a munkaerőbázis szűkülése miatt egyre kevesebben vállalják a nehéz fizikai munkát, a mai középmező kiöregedése után nem lesz segédmunkás. Még súlyosabb lesz a helyzet a mezőgazdaságban, amelynek a vonzása, presztízse sokkal kisebb, mint az iparé. Illetve ez a folyamat csak akkor fordítható meg, ha a magas fokú gépesítéssel, kemizálással, szakosítással ismét vonzóvá teszik a fiatalok előtt. Kérdés azonban, hogy a gyenge minőségű földek termőképességének fenntartásához, a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben, kapnak-e elég hitelt, állami dotációt? Mert honnan? Hiszen, éppen a mostoha természeti adottságok miatt, lassabban és nehezebben térül meg a befektetett tőke és munka.

Márkus István könyve olyan, mint egy röntgenlelet. Sokoldalú, erős kontúrokkal megrajzolt képet ad a nagy múltú, a dinamikus változás fázisába most lépő alföldi mezővárosról. Erősebb és pontosabb a múlt képe, a hagyományos paraszti életé. A szerző (mert annál jól kitaposott ösvényen, Erdei Ferenc nyomdokain haladt) arról már lezárt, tételszerűen is megfogalmazható ítéletet is mondhat. A jelen tendenciát is ebből (a feltárt múltból) „vezeti le”, de ezeknél csak a kérdések felvetéséig jut el. Ez azonban a dolog természetéből következik. A szociographia, a rajz csak állapotokat képes rögzíteni. A mozgást úgy érzékelteti s érzékeli — az olvasó is —, hogy a három különböző időpontban (1940, 1945, 1973–75) felvett adatokat egymás mellé helyezi. Ezek adják a fejlődés képét, de a kérdőjeleit is. A szociográfus ennél többet nem tehet. A tervezéskor és a döntéskor azonban igen nagy hasznát veheti a gazdaság, a politikai vezetés, ha figyelembe veszi ezeket a leírásokat. Sőt! Súlyos hibát követ el, ha nem figyel oda, hiszen felelősen tervezni és dönteni csak a társadalmi tendenciák ismeretében lehet és szabad. A tét nem kicsi: Nagykőrös, a parasztság, a kisvárosok iparának a jövője, boldogulása. (Szépirodalmi, 1979.)

Horpácsi Sándor

Hűtlenek

A fiatal szerző első írása (saját bevallása szerint) 1970-ben jelent meg az Irodalmi Szemlében, így nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1971-ben megjelenő, nagy visszhangot kiváltó „Fekete szél” című prózai antológiában még nem találkozhattunk a nevével. Az antológiában szereplő írók egy része azóta, eljutva az első kötetig, bizonyíthatott (Kövesdi János, Bereck József, Kovács Magda — hogy csak néhányat említsék), most Grendel Lajosnak adatott meg ennek a lehetősége. (Pár év ide-oda — nem látnám értelmét öt más nemzedékhez sorolni.)

Tizenegy írást tartalmaz a 180 oldalas könyv. A történetek, melyeket megszerettem közülük, s melyek tulajdonképpen nem is történetek a szó szoros valódi értelmében a következők.

A *Tantörténet* Sipos Ernője, az örökké rézszeses sánta fuvaros fia már kétszer megbukott előbbi iskolájában. Apja most átíratja egy másikba, de a fiú itt sem tanul jobban, az osztály és pedagógus nem fogadja be, csúfolja, üldözi, szekirozza. Csak a tornatanár kedveli, mert kiváló labdarúgó, és később egy lány. A nagy és végső megaláztatás után (megnyíratás) az események drámai fordulatot vesznek, Ernő összetűzik Pribelszkyvel — az ellenszenves osztályelsővel és megbicskázza azt.

A *Samuka* Baloghja önmaga választja a samuságot. A diákszálláson nincs nevelő, két negyedikes diákra van bízva; úgy érzi, az élethez való jogát vonják kétségbe az idősebb fiúk. Egyik éjszaka átlógnak a lányokhoz, Samuka-Balogh ottreked, megismerkedik Máriával, a lánnyal való kapcsolata föl szabadítja a negyedikesek elnyomása alól. Az író nem mondja ki, de sejtjük, hogy Samukának sikerült az, ami a két negyedikesnek nem. S a negyedikesek ezt Samukának nem bocsátják meg. *Tizennyolc nap*: egy utolsó riadót nem bír elviselni tizennyolc nappal a leszerelés előtt Honza — a cseh fiú — és öngyilkos lesz. *Nászúton* hagyott férjét a kitűnő novella fiatalasszonya. *Mire lehull a hó* a gyermeki hálátlanság klasszikus, s korántsem a legfeketébben megrajzolt példája. Az anya a fiára, az idegesbészre íratja házat („Mikor megvásároltam a házat, a férfi arca még feltűnően hasonlított a fiaméhoz.”) Megöregszik, megbetegszik, de meg talál gyógyulni, fia és menyé számára teherként él tovább, csalódásuk óriási. Az öregasszonyhoz alig szólnak, levesében döglött egeret talál, villanykörtéjét kicsavarják (sokat fogyaszt), másra kell a pénz (pl. benzinre a Volgába), kályhájában ismételtelen leöntik a tüzet. Az öregasszony mindent elvisel, csak a hideget nem, a téltől fél, retteg és szenved legjobban, s mire lehull az első hó gonosz fiára és menyére nyitja a gázcsapot.

Egy este Amerikában: Halász a főhős megpróbál kitörni a hajdani prolinegyedből (Amerikából), házat épít („Amikor elkezdtek építkezni, azt mondta az anyja: legelőször a lelked rohad meg. Lopni fogsz, mert másképpen ez nem megy!”, de egésze oda van.

A *valami történeti fog.*...-ban mulatságos tálalását olvashatjuk annak, hogy miként szüli meg szereplőit egy író, s hogyan kezdenek önálló életet élni a kitalált személyek.

A *Tanügy* egy érelnemesedésben szenvedő kisvárosban játszódik. Adva van egy magyar gimnázium, s egy egymást kísérgető fiú és leány. A leány teherbe esik, de nem a fiútól, hanem az iskola igazgatójától. Az „ügyet” az iskolaigazgató kívánságára a fiatal osztályfőnöknek kell kivizsgálnia. Hamarosan rádöbben az igazságra, erkölcsi érzeke tiltakozik az ellen, hogy a fiú ártatlanul szenvedjen, s hogy kicsapják a gimnáziumból (közben az igazgató „nagylelkűen”

megígéri a fiú anyjának, hogy bejuttatja a kassai gépipariba!). A kisváros levegője fojtogatja, s bár az elbeszélés elején még mérlegel és megfordul a fejében, hogy „ugyan milyen kádervéleménnyel bocsátának el innen...”, az elbeszélés vége felé már tudja, hogy választásra kényszerül, s az utolsó mondat: „Nem tör le, inkább megnyugtat, hogy minden rajtam múlik most!”, — nem hagy kétséget afelől, hogyan fog választani.

Vállalkozásban a *Hűtlenek* teszi fel a kötetre a koronát. Nevelőintézeti történet (szökösek) többféle szemzőgből (pedagógus és nevelt).

Nagy élvezettel lapoztam végig a könyvet, őszintén örülve annak, hogy végre valami másról is olvashatok, mint — a csehszlovákiai magyar irodalomban oly gyakran ismétlődő — a faluról városba kerülés kiváltotta szorongásokról. Ami a kötet téma-választását illeti, túlzás volna egy kezdő írótló specifikus csehszlovákiai magyar (és hálátlan) problémák felvetését számon kérni. Grendel könyve így sem kevés: egy ígértes író egyértelmű munkája. Szerzője nem tucatíró — egyéniség, másoktól különböző. A *Hűtlenek* új, az eddigiektől különböző és jóízű falat kispóránk asztalán. Nem kételkedem benne, hogy meghozza az olvasók étvágyát. Az érdekes, erős kötetből talán csak a *Kövületeket*, és a *Szép históriát* hagytam volna ki. Kilógnak. Nem ebbe a kötetbe való.

Ha az írások közös ismertetőjegyét kellene megjelölni, a hűtlenséget mondanám. Majdnem minden elbeszélésben jelen van a hűtlenség valamilyen formája, valaki mindig hűtlen valakihez, valamihez. Illusztrálásul néhány példa. A *Tantörténet*ben Pál Kati Sipos Ernőhöz, mert Ernőhöz hűtlenül Pribelszkyt sajnálja. A *Samukában* a két negyedikes a nevelésnek tartott samukázáshoz. A *Kövületek*ben baráthoz, szülőhöz, nemzetiséghez. A *Tizennyolc nap*ban Honza az élethez, a *Mire lehull a hó*ban a fiú az anyjához, az *Egy este Amerikában* című írásban Halász a volt prolinegyedhez, a *Valami történeti fog.*...-ban a szereplők az íróhoz, és az író szándékához, a *Tanügyben* a lány a falusi fiúhoz, a *Hűtlenekben* nevelőintézeti pedagógus az elveihez.

Nem tudom, felfigyel-e majd rá az olvasó? Mindenestre nem ártott volna a szerkesztésnél ilyen irányban vezetni az írókat a mondanivaló, a szerkesztőt meg a kötet egységének kidomborításában. Így a találó címválasztás, a *Hűtlenek* nemcsak a kiadó által legjobbnak vélt írás jogán vált volna azzá, ami, de szorosabban tartotta volna össze a kötetet.

Zavart még az író következetlensége: hol hagyományos párbeszédet (kötőjellel), hol modernista megoldást választ egy és ugyanazon elbeszélésben.

Grendel prózáját nem szövi át líra. Írásai erős drámaisággal bírnak, erkölcsi-etikai kérdéseket feszeget, de nem erkölcsösöz, és nem moralizál. Kevésé ösztönös, inkább az intellektuális, tudatos író típus képviselője, azt hiszem, nem mentes a mai szlovák gondolati próza hatásától sem. Írói szándéka — s ezt a kötetben számtalanszor bebizonyított — helyesen, javítókészen társadalombíráló.

Recenziómat zárják az író sorai, a fülszövegről: „Meggyőződésem, hogy a társadalmi és nemzeti önismerethez az emberi önismereten keresztül vezet az út, nem pedig fordítva. Sokáig azt hittem, minden jó irodalmi mű elsősorban etikai gesztus. Ma már tudom, hogy ez kevés. Tárgyi hitelesség helyett az érzések és gondolatok spontán hitelességére, őszinte indulatra, a látomás egyetemességére — többsíkú ábrázolásra töreksem. De ez inkább utólagos töprengés. Egy következő kötet is újrakezdés lehet csupán.”

Nézünk elébe! (Madách, 1979, Pozsony)

Ardamica Ferenc

Csohány Kálmán

Búcsúzom Csohány Kálmántól a barátok nevében.

Hatalmas meleg kenyér — ez volt mindannyiunknak. Egyetlen szóval nem szabad, nem lehet többet mondani erről, mert minden kevesebb nála, annál, amit adott nekünk, ahogy osztotta szét magát mindannyiunk között, akik szerették és még azok között is, akik nem is ismerték olyan közelről, mint a barátai.

A műsáját tudom csak idézni, mert tudjuk mindannyian, hogy most, fényes szíve és értelme minden erejével azon volna, hogy bennünket vigasztaljon, s mi azon, hogy őt.

Ezért csak a műsáját lehet idézni; súlyos betegen a kórházban, permetezett az eső, november volt. Akkoriban a keze nemigen mozdult, s két sort diktált le nekem: „Madarak fürödnek az őszi fényben millió éve” — ennyi volt a vers. Ez azt jelentette, hogy tudta, hogy készül valami nagy útra, hogy nem áll meg az élet senki halálával, nem ér véget az a nagyszerű körforgás, amiről ő egy életen át rajzolt. A magyar rajzművészet, a vonal legnagyobb költője volt. Költő volt, mert minden fájt neki. Nem a saját fájdalma elsősorban, hanem minden ember kicsi fájdalma és mindig sebtezten került ki minden fájdalomból — és mindig minden rajza költemény volt, s minden költeményével megvívult ő maga, és meggyógyított mindenkit, aki ismerte a rajzait. Az utolsó nagy sebbe, a gyógyíthatatlan: az életének az elvesztése, a halhatatlanságával gyógyul meg.

Soha többé ember nem fog úgy verset írni ceruzával, tollal, mint Csohány Kálmán. Soha szarvasok nem legelnek csillagok között úgy, mint az ő rajzain. Pásztó népe soha nem lesz úgy megénekelve, dalolva, ahogy Csohány Kálmán rajzai daloltak, hogy egy világ minden népe meg kell érte, mert nem a szemnek tudása kellett csak ahhoz, hanem a szívnek nagy képessége és az értelemé, hogy minden egyes vonalát minden ember a legegyszerűbből a legbonyolultabb elméig meg tudja érteni, aki érezni tud.

Csohány Kálmánt adta nekünk ez a haza, Csohány Kálmánt ismerik más népek szülőttei, más népek népe, parasztja — ez nekünk nagyon fontos. Csohány Kálmán Pásztó tisztaságát hozta el Budapestre is, Csohány Kálmán jelleme hajlíthatatlan volt, tisztasága utólréhetetlen, jósága, melegsége, mint a kenyéré — így gondolunk rá.

Szabad halántéka nyesi most a tágas eget, lát mindent körülöttünk, érez mindent, ami nekünk fáj, és ez így fog maradni, amíg mi élünk, gondolunk rá — azután pedig a rajzaiban fog tovább élni a halhatatlanságban.

B. Supka Magdolna

Elhangzott Csohány Kálmán végső búcsúztatásán, Pásztón, 1980. április 23-án.

